

Yonec Bremmers, s4228189

Populaire populisten

Populistische stijl en standpunten in politieke televisieseries

Radboud Universiteit
Masterscriptie geschiedenis
Politiek & Parlement
Begeleider: drs. A.C. Hoetink
8 augustus 2016

Inhoudsopgave

1 Inleiding.....	4
1.1 Fictie, publieke beeldvorming en wetenschap	5
1.2 Populisme	9
1.3 Afbakening en methode	12
2 In en uit de plooi: de populistische garderobe	14
2.1 House of cards (VK).....	14
2.2 Borgen	15
2.3 De deal	17
2.4 De fractie	18
2.5 House of cards (VS)	18
2.6 Blue eyes	20
2.7 Balans: populistische stijl?	22
3 Politieke partijen.....	24
3.1 Linkse en rechtse, hiërarchische en democratische partijen	24
3.2 Balans: het fictieve politieke spectrum	25
4 Stut en steun van standpunten: de populistische ideologie	27
4.1 Politiek.....	27
4.2 Immigratie.....	31
4.3 Overige standpunten.....	34
4.4 Balans: populisme als argumentatielijn	38
5 Het volk: een populistische categorie?.....	39
5.1 Minachting en verheffing: het volk achter de schermen	39
5.2 Het volk en plein public	40
5.3 Balans: het land, het volk en het electoraat	41
6 Conclusie	43
Bibliografie	45
Bronnen.....	45
Literatuur.....	47
Bijlage: analyseschema	51

1 Inleiding

In 2013 verscheen het eerste seizoen van *House of cards*, de remake van de gelijknamige Britse miniserie uit 1990, op Netflix. Hoewel de Amerikaanse streamingdienst geen kijkcijfers publiceert, is het succes van de serie evident: op IMDb.com waarden ruim 300.000 kijkers de serie gemiddeld met een 9.¹ Anno 2016 staat een vijfde seizoen op stapel over de honger en de weg naar macht van de nietsontziende en machtsbeluste Democraat Francis Underwood.² Tussen de portretten van de 43 echte Amerikaanse ex-presidenten in de National Portrait Gallery in Washington is zelfs een schilderij van Underwood als president te bewonderen.³

Als gevolg van het doorslaande succes van deze serie staat *House of cards* tegenwoordig centraal bij de bespreking van andere politieke dramaserieën. Er kan nauwelijks nog een politieke tv-serie verschijnen of het beeld dat daarin van de politiek wordt geschetst wordt afgezet tegen het Capitool van *House of cards*; niet alleen door recensenten, maar vaak ook door de makers zelf. Het Franse Netflix-zusje *Marseille* (2016) is ‘seksueler’, het Nederlandse *De fractie* (2015) realistischer en het Zweedse *Blue eyes* (*Blå ögon*, 2014) ‘gewelddadiger’.⁴

Behalve de verhouding tussen de series onderling is echter ook de relatie tussen de series en de werkelijkheid een veelbesproken kwestie. Zo gebruikt Alex Haridi, de scenarist van het Zweedse kijkcijferkanon *Blue eyes*, de serie expliciet om te reflecteren op de opkomst van de extreemrechtse Zweden-democraten.⁵ Toen hij in 2010 aan het script begon, had die partij net twintig zetels veroverd in het Zweedse parlement. Andersom beïnvloeden series het publieke en politieke debat in letterlijke zin: RTV Oost dat het Overijsselse werkgelegenheidsprogramma ‘Overijssel werkt’ aan Underwoods ‘America Works’ linkt, Femke Halsema die in een Tweede Kamerdebat *West Wing*-president Bartlet citeert en *The Guardian* dat de presidentiële campagnes van Donald Trump en Hillary Clinton vergelijkt met de dystopie uit *House of cards* zijn slechts enkele van de talloze voorbeelden.⁶

¹ ‘House of cards’, IMDb, <http://www.imdb.com/title/tt1856010/> (geraadpleegd op 12 juni 2016).

² Lesley Goldberg, ‘House of Cards’ renewed for fifth season, showrunner Beau Willimon exits’, *The Hollywood reporter* 28 januari 2016, <http://www.hollywoodreporter.com/live-feed/house-cards-renewed-fifth-season-860223> (geraadpleegd op 12 juni 2016).

³ Roger Catlin, ‘Francis J. Underwood’s presidential portrait goes on view at the Smithsonian’, *Smithsonian.com* 24 februari 2016, <http://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/frank-underwoods-presidential-portrait-goes-view-national-portrait-gallery-180958212/?no-ist> (geraadpleegd op 12 juni 2016);

⁴ ‘Elke scène ademt seks in Franse House of Cards’, *De Volkskrant* 4 mei 2016; ‘Hoe ‘De fractie’ wordt ingehaald door de werkelijkheid (of andersom)’, *HP/De Tijd* 13 januari 2015; ‘Geweld genoeg in deze Zweedse politieke serie’, *NRC Next* 29 oktober 2015.

⁵ Aisha Gani, ‘Blue Eyes – the terrifying TV show that tracks the rise of the far-right in Europe’, *The Guardian* 24 maart 2016.

⁶ Geerten Boogaard, ‘Imiteren politici de politiek uit series waar ze thuis van genieten?’, *De Volkskrant* 13 november 2013, <http://www.volkskrant.nl/binnenland/-imiteren-politici-de-politiek-uit-series-waar-ze-thuis-van-genieten~a3541281/> (geraadpleegd op 12 juni 2016); ‘Is de Overijsselse politiek geïnspireerd

Bedoeld of onbedoeld brengt al deze politieke fictie een beeld van de politiek over dat reële burgers gebruiken bij hun meningsvorming over ‘de politiek’.⁷ Deze mogelijkheid om via audiovisuele fictie beelden over te brengen fascineert wetenschappers al zo’n vijftig jaar.

1.1 Fictie, publieke beeldvorming en wetenschap

De interesse van wetenschappers voor politieke series is niet verwonderlijk: voor communicatie- en mediawetenschappers is de vraag hoe burgers en samenlevingen beïnvloed worden fundamenteel. Ook andere disciplines hebben tv-fictie sinds de jaren zeventig echter ontdekt als bron en meegenomen in hun onderzoek.

Politieke series zijn allereerst het terrein van de mediawetenschappen, een subdiscipline van de communicatiewetenschappen. Voordat zij fictie als bron ontdekten, hadden zij echter – met de opkomst van de massamedia vanaf eind negentiende eeuw en de mediocratie in de twintigste eeuw – al de non-fictionele media als onderzoeksobject omarmd. Tot de jaren zestig domineerde de *magic bullet*- of ‘injectienaaldtheorie’ deze tak van wetenschap.⁸ Volgens deze theorie is het publiek te vergelijken met een passieve spons die de beelden die media overbrengen zonder reflectie of selectie opzuigen. Vanaf de jaren zestig kreeg het *limited effects*-model van Paul Lazarsfeld de overhand, dat op basis van kwantitatief onderzoek stelt dat de invloed van media slechts zeer beperkt is.⁹ Sinds eind jaren zestig wordt het *limited effects*-model uitgedaagd door nieuwe *big effects*-theorieën. Zo ontstond in de jaren zeventig de agendasettingtheorie, die samengevat kan worden als ‘we judge as important what the media judge as important’: media bepalen wellicht niet de publieke opinie, maar wel de onderwerpen van het publieke debat.¹⁰

Toen de mediawetenschappen audiovisuele fictie aan hun repertoire toevoegden, rezen twee concurrerende scholen op.¹¹ Enerzijds ontstond uit de literatuurwetenschap Film Studies, terwijl anderzijds uit de geschiedwetenschap Cinema History voortkwam. Vanwege deze verschillende

door ‘House of Cards’?, *RTV Oost* 8 mei 2015, <http://www.rtvooost.nl/nieuws/default.aspx?nid=217252> (geraadpleegd op 12 juni 2016); Lili Loofbourow, ‘How the reality of Trump’s America outpaced House of Cards’, *The Guardian* 16 maart 2016.

⁷ Steven Fielding, *A state of play. British politics on screen, stage and page, from Anthony Trollope to The thick of it* (Londen, 2014), 7; Liesbet van Zoonen, ‘Audience reactions to Hollywood politics’, *Media, culture and society* 29 (2007) 4, 531-547, alhier 544-545.

⁸ W. Russell Neuman en Lauren Guggenheim, ‘The evolution of media effects theory: a six-stage model of cumulative research’, *Communication theory* 21 (2011) 2, 169-196, alhier 171-172.

⁹ Paul F. Lazarsfeld en Bernard R. Berelson, *The effects of mass communication* (New York, 1960).

¹⁰ Maxwell McCombs, ‘Agenda setting function of mass media’, *Public relations review* 3 (1977) 4, 89-95, alhier 93.

¹¹ Jeffrey Richards, ‘Film and television: the moving image’, in: Sarah Barber en Corinna M. Peniston-Bird (red.), *History beyond the text. A student’s guide to approaching alternative sources*, Routledge guides to using historical sources (Londen, 2009), 72-88, alhier 74-75; John Nerone, ‘Introduction. Mapping the field of media history’, in: Angharad N. Valdivia (red.), *Media history and the foundations of Media Studies*, The international encyclopedia of Media Studies 1 (Malden, 2014), alhier 10-14.

wortels lagen de vragen die aanvankelijk gesteld werden ver uiteen. Filmwetenschappers hielden zich vooral bezig met een nauwgezette bestudering van de ‘tekst’ om de ware betekenis van individuele films vast te stellen. Cinema History daarentegen concentreerde zich vooral op de context van films en stelde zich tot doel om de relatie tussen maker en werk, de publieke receptie ervan en de contemporaine betekenis van het werk te achterhalen. De laatste decennia hebben deze twee takken toenadering tot elkaar gevonden in mediageschiedenis, die zich tot een volwaardige subdiscipline heeft ontwikkeld. Deze komt verderop nader aan bod.

In de mediawetenschappen is sindsdien de vraag naar de invloed, nu ook van fictie, weer op de voorgrond getreden. In de Nederlandse literatuur is de discussie daarover terug te vinden. Vanuit de *limited effects*-theorie stelt Chris Aalberts in *Aantrekkelijke politiek?* (2006) op basis van diepte-interviews en enquêtes onder jongeren dat gepopulariseerde politiek hun opvattingen nauwelijks beïnvloedt.¹² Anderzijds ziet Liesbet van Zoonen in *Entertaining the citizen* (2005), die haar boek niet op veldonderzoek maar vooral op literatuur baseert, juist een positieve relatie tussen politieke fictie en opvattingen over de politiek.¹³ Populaire cultuur vervult volgens haar een maatschappelijke functie, omdat zij de reflectie op burgerschap veraangenaamt en zo de deuren naar de politiek opent voor ‘people otherwise excluded or bored’.¹⁴

Na de mediawetenschappen is de politicologie de tweede wetenschappelijke discipline die haar toevlucht, althans voor een deel, heeft gezocht tot fictie. Hierbij springt vooral de tak van de internationale betrekkingen in het oog. IB-politicologen benaderden fictie aanvankelijk als een tekst waarvan de betekenis vastgesteld kon worden. In dat kader ontstond in de jaren zeventig een ‘interpretative approach’.¹⁵ In deze benadering wordt fictie beschouwd als een spiegel waarin te zien is ‘how societies think about themselves’.¹⁶ Deze omgang met (politieke) fictie is nog steeds invloedrijk. Op *De Correspondent* verscheen in 2014 een artikel waarin politicoloog Jaap Tielbeke uit het verschil tussen de integere intellectuelen van *The West wing* en de schurken uit *House of cards* afleidt dat het vertrouwen in de politiek tussen 1999 en 2013 zienderogen is gedaald.¹⁷ De Franse politicoloog Dominique Moïsië projecteert in *La géopolitique des séries* (2016) de angsten waarop

¹² Chris Aalberts, *Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en popularisering van politiek* (Nijmegen, 2006).

¹³ Liesbet van Zoonen, *Entertaining the citizen. When politics and popular culture converge* (Oxford, 2005).

¹⁴ Liesbet van Zoonen, *Entertaining the citizen*, 147-151.

¹⁵ Charli Carpenter, ‘Rethinking the political / -science- / fiction nexus: global policy making and the campaign to stop killer robots’, *Perspectives on politics* 14 (2016) 1, 53-69, alhier 54-56.

¹⁶ Barry Muzan, ‘America in Space: The International Relations of Star Trek and Battlestar Galactica’, *Millennium* 39 (2010) 1, 175-180, geciteerd in: Charli Carpenter, ‘Rethinking the political / -science- / fiction nexus’, 55; Dennis Livingston, ‘Science fiction models of future world order systems’, *International organization* 25 (1971) 2, 254-270.

¹⁷ Jaap Tielbeke, ‘Deze series laten zien hoe onze visie op de politiek veranderd is’, *De Correspondent* 12 mei 2014, <https://decorrespondent.nl/1125/Deze-series-laten-zien-hoe-onze-visie-op-de-politiek-veranderd-is/53835494625-d9e35d99> (geraadpleegd op 22 mei 2016).

populaire series – waaronder *Game of thrones*, *Homeland* en *House of cards* – drijven op de wereldbevolking.¹⁸

Een tweede manier waarop IB-politicologen series en films inzetten is de pedagogische benadering.¹⁹ Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw worden aliens, hobbits en zombies veelvuldig ingezet bij de behandelingen van politicologische theorieën. Zo is Daniel Drezners *Theory of international politics and zombies* (2011) een bestseller naast handboeken Internationale Betrekkingen voor politicologiestudenten.²⁰ In dit boek voorspelt Drezner het gedrag van staten in het geval van een zombie-Apocalyps vanuit verschillende IB-theorieën.²¹ Het handboek Internationale Betrekkingen *International relations theory* uit 2001 behandelt de theorieën zelfs allemaal aan de hand van een populaire film.²² Sinds kort is binnen de politicologie nog een derde benadering van fictie aan het ontstaan. Deze ‘explanatory approach’ onderzoekt de invloed van fictie op de publieke opinie, al staat die nog in de kinderschoenen.²³

Sinds de *cultural turn* in de jaren zestig begeven ook historici zich regelmatig op (of over) de grens met ‘de mediawetenschappen’. Nadat zij documentaires aan hun repertoire hadden toegevoegd, volgde in de jaren zeventig en tachtig ook fictionele televisie.²⁴ Hun zoektocht strekte zich, net als die van de mediawetenschappen, in twee richtingen. De tekstgerichte historici gebruikten fictie als venster op de werkelijkheid om gebruiken en opvattingen uit het verleden – ‘the mindset of ‘the silent majority’ – in kaart te brengen, terwijl de contextgerichte historici de politieke, sociale, economische en culturele context centraal stelden.²⁵

De mediageschiedenis is te beschouwen als het product van de toenadering tussen deze twee takken: mediahistorici combineren in hun onderzoek de tekst- en contextanalyse. Op het gebied van politiek in films is de Britse mediahistoricus Brian Neve een pionier geweest. Hij bestudeerde voor zijn boek *Film and politics in America* (1992) de representatie van de Amerikaanse politiek in Hollywoodfilms van de jaren veertig tot de jaren zestig.²⁶ Een Nederlands voorbeeld van dit gecombineerde tekst- en contextonderzoek is Sonja de Leeuw, die een verklaring zoekt voor de marginale rol die de Nederlandse koninklijke familie speelt in films en series in vergelijking met de Britse vorsten in Britse producties.²⁷

¹⁸ Dominique Moisi, *La géopolitique des séries, ou le triomphe de la peur* (Parijs, 2016).

¹⁹ Charli Carpenter, ‘Rethinking the political / -science- / fiction nexus’, 54-56.

²⁰ Ibidem, 54.

²¹ Daniel W. Drezner, *Theory of international politics and zombies* (Princeton, 2011).

²² Cynthia Weber, *International relations theory. A critical introduction* (Londen/New York, 2001).

²³ Charli Carpenter, ‘Rethinking the political / -science- / fiction nexus’, 54-56.

²⁴ Jeffrey Richards, ‘Film and television’, 74-77.

²⁵ Ibidem, 76.

²⁶ Brian Neve, *Film and politics in America. A social tradition* (Londen, 1992).

²⁷ Sonja de Leeuw, ‘Tot het hart des volks.’ Oranje in speelfilm en televisiedrama’, *Tijdschrift voor mediageschiedenis* 1 (1998) 2, 113-126; idem, ‘National identity and the Dutch monarchy in historical fiction. Revisioning “The family on the throne”’, in: Niels Brügger en Søren Kolstrup (red.), *Media history. Theories, methods, analysis* (Aarhus, 2002), 175-193.

Zowel in de mediawetenschappen en mediageschiedenis als bij de IB-politicologie en de geschiedenis is het besef ingedaald dat de relatie tussen beeld en werkelijkheid gecompliceerder is dan een eenvoudige afspiegeling. De beïnvloeding van het publiek door media is in het brandpunt van de aandacht van zowel mediawetenschapper als politicologen en (media)historici komen te staan. Tegelijkertijd zijn de grenzen tussen deze disciplines vervaagd: aan de bundel *Hollywood's White House* (2003) bijvoorbeeld werkten historici, filmhistorici, literatuurwetenschappers, communicatiewetenschappers, politicologen en een filosoof mee.²⁸

In de Verenigde Staten is het onderzoek naar de invloed van fictie op de politiek het verst gevorderd, met name op het gebied van de ontwikkeling van de ‘cult of the Presidency’, de steeds ‘keizerlijker’ rol die de Amerikaanse president sinds de tijd van de Founding Fathers heeft aangenomen.²⁹ Politiek historicus Steven Fielding haalt die Amerikaanse benadering in *A state of play* (2014), waarin hij de wisselwerking tussen beeld en publieke opinie benadrukt, naar Groot-Brittannië.³⁰ Hij laat zien dat Britse fictie en de publieke opinie parallel aan elkaar een groeiend politiek cynisme laten zien tussen de negentiende eeuw van waardige parlementariërs en de eenentwintigste eeuw waarin schandaal op schandaal gestapeld wordt. De kritiek vanuit politicologische hoek ligt voor de hand: dat bewijst nog niet dat er ook daadwerkelijk sprake is van een wisselwerking.³¹

De traditie waarbij Fielding aansluiting zoekt, stelt steeds de institutionele politiek centraal: die studies draaien om het Witte Huis en het *Parliament* als operationalisering van ‘de politiek’. Deze scriptie zal een andere aanpak kiezen en niet één institutie, partij of politicus centraal stellen. In plaats daarvan zal de wellicht meest bediscussieerde politieke stroming van de afgelopen decennia centraal staan: het populisme. Sommige series, zoals *Blue eyes*, geven hierop expliciet commentaar, andere behandelen het fenomeen impliciet. In het publieke debat reflecteren populistten niet alleen op de politiek, maar zij zijn er ook onderdeel van. Daardoor fungeren zij in politieke tv-series als ‘spiegels in spiegels’ – met de noot dat die reflectie minder direct en invloedrijker is dan vroeger werd gedacht – wat hen tot een interessant onderzoeksobject maakt. In dit onderzoek staat daarom de representatie van populisme in politieke tv-series centraal.

²⁸ Peter C. Rollins en John E. O'Connor (red.), *Hollywood's White House. The American presidency in film and history* (Lexington, 2003).

²⁹ Steven Fielding, *A state of play*, 7-8; Gene Healy, *The cult of the presidency. America's dangerous devotion to executive power* (Washington, 2008), 76-77; Peter C. Rollins en John E. O'Connor (red.), *Hollywood's White House*; Jeff Smith, *The presidents we imagine* (Madison, 2009).

³⁰ Steven Fielding, *A state of play*, 272.

³¹ Mark Klobas, ‘Recensie van Steven Fielding, *A state of play. British politics on screen, stage and page, from Anthony Trollope to The thick of it* (Londen, 2014)’, *Political Studies review* 13 (2015) 4, 607-608.

1.2 Populisme

Het gebruik van de term ‘populisten’ is problematisch: ‘des einen Populismus ist des anderen Demokratie, und umgekehrt’.³² Door de tijd heen zijn verschillende fenomenen in verschillende landen ‘populistisch’ genoemd, van Zuid-Amerika tot Rusland en van de klassieke oudheid tot in het heden. Zoals Collier, Hidalgo en Maciuceanu opmerken, is populisme, evenals bijvoorbeeld democratie en fascisme, een *essentially contested concept*.³³ Deze term is in 1956 gemunt door de Britse filosoof Walter Bryce Gallie en slaat op concepten waarvan het gebruik ervan ‘endless disputes about their proper uses’ oproept.³⁴ Hoe groot die verwarring was, bleek in 1969, toen verschillende auteurs van *Populism. Its meanings and national characteristics* populisme in hun bijdragen nu eens als ideologie en dan weer als syndroom beschreven.³⁵ Menig politicoloog heeft sinds die tijd zijn hoofd al gebroken over de definiëring van populisme.³⁶ Daarbij zijn verschillende aspecten ervan benadrukt. De politicologische mainstream beschouwt het in de eerste plaats als een ideologie. De leidende opvattingen binnen deze hoofdstroom zijn die van Margaret Canovan, Paul Taggart en Cas Mudde.

Margaret Canovan beschouwt populisme in haar boek *Populism* (1981) als een ideologie, evenals een meerderheid van de latere politicologen die zich met het onderwerp hebben beziggehouden.³⁷ Sinds eind jaren negentig zijn zij het er echter over eens dat populisme minder ideologisch is dan sommige andere -ismen, en derhalve ergens halverwege de as tussen ideologie en kenmerk van een ideologie zweeft.³⁸ Recent politicologisch werk omschrijft populisme als een ‘chameleonic’, ‘thin-centered’ of ‘empty-hearted’ ideologie.³⁹ De inhoud van de populistische ideologie is omstreden: populisme komt zowel links als rechts in het politieke spectrum voor, is zowel veranderingsgezind als behoudend en kan zowel in de oppositie als in het centrum van de macht plaatsnemen.⁴⁰ Over de kern van de populistische ideologie daarentegen bestaat een opvallend brede

³² Ralf Dahrendorf, ‘Acht Anmerkungen zum Populismus’, *Transit* 25 (2003)

³³ David Collier, Fernando Daniel Hidalgo en Andra Olivia Maciuceanu, ‘Essentially contested concepts. Debates and applications’, *Journal of Political Ideologies* 11 (2006) 3, 211-246.

³⁴ David-Hillel Ruben, ‘W.B. Gallie and Essentially Contested Concepts’, *Philosophical papers* 39 (2010) 2, 257-270, alhier 257.

³⁵ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, ‘Populism’ in: Michael Freeden en Marc Stears (red.), *The Oxford handbook of political ideologies* (Oxford, 2013), Introduction; Ghita Ionescu en Ernest Gellner (red.), *Populism. Its meanings and national characteristics* (Londen, 1969).

³⁶ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, ‘Populism’, Conclusion.

³⁷ Margaret Canovan, *Populism* (New York, 1981); zie ook het themanummer over populisme van *Journal of political ideologies* 9 (2004) 3.

³⁸ Michael Freeden, ‘Is nationalism a distinct ideology?’, *Political studies* 46 (1998) 4, 748-765.

³⁹ Michael Freeden, *Ideologies and political theory. A conceptual approach* (Oxford, 1996); Cas Mudde, ‘The populist Zeitgeist’, *Government and opposition* 39 (2004) 4, 542-563; Paul Taggart, ‘Populism and representative politics in contemporary Europe’, *Journal of political ideologies* 9 (2004) 3, 269-288, alhier 275-276; Hans-Georg Betz en Carol Johnson, ‘Against the current – stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right’, *Journal of political ideologies* 9 (2004) 3, 311-327, alhier 313; Robert R. Barr, ‘Populists, outsiders and anti-establishment politics’, *Party politics* 15 (2009) 1, 29-48, alhier 29-30.

⁴⁰ Paul Taggart, *Populism* (Buckingham, 2000), 10.

consensus: als ideologie is populisme een uitwerking van een gevoelde tegenstelling tussen ‘het volk’ en ‘de elite’ met een definitie van ‘het volk’ die bepaalde bevolkingsgroepen uitsluit.

Worstelend met de plooibaarheid van populisme als ideologie en met de consolidatie van populistische partijen in de West-Europese parlementen heeft Canovan haar focus in later werk verlegd naar populisme als stijl.⁴¹ Populisme komt volgens haar – behalve in de ideologie van de afkeer tegen de gevestigde orde – tot uitdrukking in een discours dat het volk centraal stelt, simpel taalgebruik hanteert en eenvoudige oplossingen voorstelt. Daarbij komt een enthousiasme om veranderingen teweeg te brengen, dat samenhangt met het bestaan van een charismatische leider. In die zin is populisme te beschouwen als een streven naar en bedrijven van een vorm van ‘nieuwe politiek’.

De definitie van populisme die Paul Taggart heeft opgesteld, sluit aan bij de opvattingen van Canovan. Hij stelt dat populisme als ideaaltype vijf eigenschappen heeft.⁴² Allereerst bestaat populisme bij de gratie van een representatieve democratie, maar keert het zich daar tegelijkertijd van af. Ten tweede refereren populistten, wanneer zij over het ‘volk’ spreken, impliciet aan een *imagined heartland*, een geïdealiseerde samensmelting van een gebied, zijn bewoners en gedeelde waarden, waarvan dat volk de ‘gewone’ bevolking is. Ten derde ontbreekt het populistten aan eenduidige kernwaarden, omdat die worden ontleend aan dat heartland dat voor iedere populist verschillend is. Hieraan ontleent populisme zijn ‘chameleonic’ karakter. Ten vierde ziet Taggart populisme als reactie op een extreem crisisgevoel. Tot slot is populisme *self-limiting*: uit het crisisgevoel ontstaat een populistische beweging die vanwege haar anders-zijn aanhang kan winnen; naarmate de beweging zich echter dieper in de politiek weet in te bedden, verdwijnt het anders-zijn en daarmee een deel van de aantrekkingskracht.

In een poging deze twee definities samen te brengen, heeft Cas Mudde populisme gedefinieerd als ‘a thin-centered ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic camps, “the pure people” versus “the corrupt elite,” and which argues that politics should be an expression of the *volonté générale* (general will) of the people’.⁴³ Deze smalle definitie vindt grote weerklank onder politicologen, maar over de exacte invulling wordt nog getwist.

Buiten deze mainstream, maar niet in tegenspraak ermee, beschouwt een grote minderheid van de politicologen populisme als politieke stijl. Preciezer geformuleerd: zij zoeken, doorgaans inductief op basis van casestudy’s, wat voor stijl de stereotypische populist gebruikt. Zij concluderen dat populisme een manier van politiek bedrijven is die aan een gevoel van crisis appelleert en nabijheid

⁴¹ Margaret Canovan, ‘Trust the people! Populism and the two faces of democracy’, *Political Studies* 47 (1999) 1, 2-16.

⁴² Paul Taggart, ‘Populism and representative politics’.

⁴³ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, ‘Populism’, *Populism as an ideology*; Cas Mudde, ‘The populist Zeitgeist’, 543.

tot het volk moet uitstralen.⁴⁴ Die nabijheid bouwt eveneens op de tegenstelling tussen volk en elite en kan door taalgebruik, argumentatiestructuren of kledingstijl tot uitdrukking gebracht worden.⁴⁵ Vanuit deze opvatting is populisme niet zozeer een ideologie als wel een vorm van ‘nieuwe politiek’.

Die ongrijpbaarheid van het begrip populisme maakt het ook voor historici een uiterst spannende term. Interessanter dan een ijzeren definitie van populisme proberen op te stellen – een onvervulbaar streven – is voor hen om, analoog aan hun omgang met andere *essentially contested concepts*, te onderzoeken welke verschijnselen het label populisme opgeplakt krijgen en welke elementen van de talrijke definities in verschillende contexten als kenmerkend werden beschouwd. Wie in welke context een populist wordt genoemd vergroot de kennis van het fenomeen, ongeacht de vraag of aan een lijst met criteria wordt voldaan of niet. Een dergelijke benadering doet meer recht aan de grote diversiteit die achter de term schuilgaat dan de vruchteloze zoektocht van politicologen.

De Nederlandse literatuur over populisme leunt aan bij de politicologische zoektocht naar een steekhoudende definitie. De politicoloog Koen Vossen is daarbij de leidende auteur; historicus Henk te Velde kiest expliciet voor de historiserende benadering, maar zijn collega Gerrit Voerman benadert populisme, samen met politicoloog Paul Lucardie, wederom meer vanuit de politicologische benadering.

Vossen heeft Muddes breed gedeelde definitie vertaald naar drie kernconcepten van de ‘dunne ideologie’ waarover onder politicologen een tamelijk brede consensus bestaat: het veronderstelde één en ondeelbare volk, de eveneens monolithische elite en volkssoevereiniteit.⁴⁶ Hoe deze kernconcepten verder worden ingevuld is een tweede vraag, maar deze benadering van populisme heeft de laatste jaren de overhand gekregen. Vossen zelf hanteert bovendien een set van vijf uit de internationale literatuur voortvloeiende ‘smaakversterkers’ die populisme beter zichtbaar maken: het gebruik van samenzweringstheorieën, ‘gewoon’ taalgebruik en ‘gewone’ kleding, een hang naar simpele politiek die direct op de volkswil gebaseerd is, een neiging naar directe democratie en de inzet van een sterke, charismatische leider *kunnen* volgens hem duiden op populisme wanneer zij de kernconcepten versterken.⁴⁷

Henk te Velde wijdt in *Van regentenmentaliteit tot populisme* (2010) een hoofdstuk aan populisme, waarin hij in de moderne Nederlandse politieke geschiedenis drie golven van populisme onderscheidt

⁴⁴ Jan Jagers en Stefaan Walgrave, ‘Populism as political communication style: An empirical study of political parties’ discourse in Belgium’, *European journal of political research* 46 (2007), 319-345, alhier 322-323; Alan Knight, ‘Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico’, *Journal of Latin American studies* 3 (1998) 2, 223-248, alhier 223.

⁴⁵ Jan Jagers en Stefaan Walgrave, ‘Populism as political communication style’; Paul Taggart, *Populism*, 10-11; Benjamin Moffitt en Simon Tormey, ‘Rethinking populism: politics, mediatization and political style’, *Political studies* 62 (2014), 381-397.

⁴⁶ Koen Vossen, ‘Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 127 (2012) 2, 28-54, alhier 31.

⁴⁷ Koen Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?’, *Res publica* 51 (2009) 4, 437-465, alhier 439-443.

met elk hun eigen focus en kenmerken.⁴⁸ Wat hen bindt is volgens Te Velde niet een gemeenschappelijk doel of programma, maar een vergelijkbare strategie en het feit dat Nederlandse populistten zich niet beroepen op voorganger-populisten. Vanuit diezelfde insteek bekritiseert Te Velde ook de coproductie *Populisten in de polder* (2012) van politicoloog Paul Lucardie en historicus Gerrit Voerman: doordat zij een politicologische benadering kiezen, kunnen diepere vragen over de relatie tussen populisme en de Nederlandse politieke geschiedenis niet aan de orde komen.⁴⁹

De kenmerken van populisme die uit de literatuur volgen zijn, kortom, onder te verdelen in een inhoudelijke en een stilistische tak. De minimalistische definitie van Mudde biedt aanknopingspunten die in lijn met Vossens werk kunnen worden verduidelijkt aan de hand van indicatoren. In de volgende paragraaf wordt uiteengezet hoe dat in deze scriptie in zijn werk zal gaan.

1.3 Afbakening en methode

Aansluitend bij Fieldings meer historische benadering van fictie en de publieke opinie zal in deze scriptie de representatie van populisme in politieke tv-series centraal staan. De representatie van populisme in televisieseries wordt daarbij afgezet tegen het hiervoor reeds schetsmatig voorgestelde wetenschappelijke debat en het publieke debat over populisme.

Deze series zijn niet enkel tv-series van Nederlandse makelij, maar ook buitenlandse producties die op de Nederlandse televisie of op de Nederlandse Netflix-website zijn uitgezonden. Als fictie, zoals de recente literatuur suggereert, namelijk inderdaad het beeld dat burgers van de politiek hebben mede bepaalt, mogen juist de populaire internationale producties zeker niet gepasseerd worden in onderzoek naar die relatie. Het jaar 1991 zal als beginpunt gelden: in dat jaar werd het eerste seizoen van het Britse *House of cards* – het referentiepunt voor de Amerikaanse remake en derhalve de moeder van de politieke tv-dramaserie – door de KRO op de Nederlandse tv uitgezonden. Een derde selectiecriteria, voortvloeiend uit de constatering dat de literatuur over populisme zich hoofdzakelijk met populisme op nationaal niveau en nauwelijks met lokaal populisme bezighoudt, is dat de series de nationale politiek centraal moeten stellen. Deze selectiecriteria leiden tot een corpus van de volgende zes series, in chronologische volgorde van eerste uitzenddatum in Nederland: *House of cards* (KRO, 1991), *Borgen* (VARA, 2013), *House of cards* (Netflix, 2013), *De deal* (VARA, maart 2014), *De fractie* (VPRO, 2015) en *Blue eyes* (FOX, 2015).

Om de belangrijkste deelvraag – hoe populisme wordt gerepresenteerd in deze politieke dramaserie – te kunnen onderzoeken, is het van belang om te achterhalen wie de populistten in die series zijn. De methode daarvoor doet recht aan de verscheidenheid van definities: wanneer iemand

⁴⁸ Henk te Velde, *Van regentenmentaliteit tot populisme* (Amsterdam, 2010).

⁴⁹ Henk te Velde, 'Recensie van Paul Lucardie en Gerrit Voerman, *Populisten in de polder* (Amsterdam, 2012)', *BMGN – Low countries historical review* 128 (2013) 3.

– in de serie zelf of in recensies – een populist genoemd wordt, zal diegene voor dit onderzoek als populist gelden. Aan de hand van een analyseschema, dat voortvloeit uit de wetenschappelijke literatuur over populisme en als bijlage bij deze scriptie is opgenomen, wordt vervolgens de representatie van deze populist in de series onderzocht. Behalve *De deal* kent geen van de series een dergelijke ‘expliciete’ populist. Voor de andere series zal het analyseschema derhalve in omgekeerde richting gebruikt worden: daaruit wordt afgeleid wie de populist zijn. Uit pragmatische overwegingen staat steeds één seizoen van iedere serie centraal.

Het wetenschappelijke debat over populisme is grotendeels buiten de Nederlandse landsgrenzen gevoerd. Daarom worden zowel Nederlandse als internationale publicaties gebruikt voor de beantwoording van de deelvraag over de wetenschappelijke definitie van populisme. Voor de publieke opinie zullen recensies als graadmeter dienen. Aan de hand van recensies die rond de Nederlandse uitzenddatum van de televisieseries in vier Nederlandse kranten – *De Telegraaf*, *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw* – gepubliceerd zijn, is het Nederlandse publieke debat in kaart gebracht.

In het volgende hoofdstuk zal de eerste indruk onder de loep genomen worden van de politici die in de series aan bod komen. Behalve de kledingstijl van de politici in de series zullen hierin ook de voornaamste verhaallijnen kort voorgesteld worden. Vervolgens zullen de partijen die in de series aan bod komen nader bestudeerd worden, met daarbij specifiek aandacht voor hun plaats in het politieke links-rechts-spectrum en de mate van hiërarchie binnen de partij. In het vierde hoofdstuk wordt bekeken hoe populistisch de standpunten die politici in de series uiten zijn. Het vijfde hoofdstuk houdt zich bezig met de vraag hoe de politici in de series omgaan met ‘het volk’ en aangrenzende termen. Deze deelonderzoeken komen samen in de conclusie, waarin blijkt dat het populisme zich in tv-series schikt naar de inzichten uit de literatuur, maar dat de aansluiting met de publieke opinie minder nauw is.

2 In en uit de plooi: de populistische garderobe

Uit het voorgaande is gebleken dat populisten hun politieke handelen baseren op een tegenstelling tussen het pure volk en de corrupte elite. Het ligt voor de hand dat populisten zich en public aan de goede kant van die tegenstelling willen plaatsen. Eén van de mogelijkheden om dat te doen, is uiterlijke stijl. Koen Vossen stelt dat het primaire doel in dat geval is om nabijheid tot het volk te suggereren, maar het is vanuit de tegenstelling evengoed mogelijk op juist distantie tot de corrupte partijen te laten zien.⁵⁰ In dit hoofdstuk zal daarom de uiterlijke stijl, met name de kleding, van de hoofdfiguren uit de zes bekeken series onder de loep genomen worden.

2.1 House of cards (VK)

In het tweede seizoen van het Britse *House of cards*, dat de titel ‘To play the king’ draagt en in het voorjaar van 1996 door de KRO werd uitgezonden, staat de constitutionele spanning tussen minister-president Francis Urquhart (gespeeld door Ian Richardson) en de naamloze koning (Michael Kitchen) – het uiterlijk van de voormalige Belgische koning Leopold, de stem van de tegenwoordige Britse kroonprins en de sociale denkbeelden van de hertog van Windsor⁵¹ – centraal.⁵² De conservatieve regeringsleider botst met het staatshoofd vanwege diens progressieve ideeën, die het tegen de zin van het kabinet in ook in het openbaar uit. Gedurende de vier afleveringen spelen grote delen van de strijd zich af tijdens het wekelijkse gesprek tussen de Prime Minister en de koning op Buckingham Palace waarbij geen anderen aanwezig zijn. De spanning bouwt zich achter de schermen van de politiek – en dus buiten het zicht van ‘het volk’ – op tot het punt waarop de koning na vervroegde verkiezingen het onderspit delft en aftreedt.

Francis Urquhart is gedurende de gehele serie formeel gekleed in twee- of driedelig pak, evenals de andere politieke actoren in en om Westminster. Het maakt daarbij geen verschil of hij in het openbaar of achter gesloten deuren optreedt. Enige variatie in kledingstijl is daarentegen te vinden in de omgeving van de koning. Bij de gesprekken met Urquhart en voor het galadiner met liefdadigheidsinstellingen in aflevering 1 is de vorst formeel gekleed, maar tijdens zijn beschouwing over de staat van Groot-Brittannië in aflevering 3 – in alle opzichten ‘vervuild’ – is hij daarnaast in informele kledij te zien.⁵³ Wanneer de koning in aflevering 4 een derde keer in het openbaar

⁵⁰ Koen Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?’, 439-443.

⁵¹ Harry van Wijnen, ‘Windsor’, *NRC Handelsblad* 12 februari 1996.

⁵² De namen van de acteurs zijn ontleend aan de *Internet movie database* op <http://www.imdb.com>.

⁵³ ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2 (KRO [BBC]), 18 februari 1996.

verschijnt, ditmaal op bezoek in wijken waar sociale problemen tot rellen dreigen te leiden, draagt hij weer een tweedelig pak met stropdas.⁵⁴

2.2 Borgen

Het derde seizoen van *Borgen* werd in Nederland vanaf februari 2014, enkele weken na de dvd-release, uitgezonden door de VARA. Twee verhaallijnen domineren dit seizoen: die van de politieke terugkeer van hoofdpersoon Birgitte Nyborg (Sidse Babette Knudsen) via een nieuwe partij en die van een managementconflict bij TV1. Die laatste blijft in dit onderzoek buiten beschouwing. Nyborg haalde in de eerste twee seizoenen met de Middenpartij het Deense premierschap binnen, een jaar voordat de Denen in werkelijkheid hun eerste vrouwelijke premier kregen. In het derde seizoen, dat enkele jaren later speelt, probeert zij vanuit de zakenwereld terug te keren in de Deense politiek. Nadat ze bij de nieuwe Middenpartij-leider Jacob Kruse (Jens Jacob Tychsen) geen gehoor vindt, besluit ze

Afbeelding 1: Beeld van de Britse koning op de achtergrond van zijn tv-toespraak (bron: "To play the king (3)", *House of cards* 2 (KRO [BBC]), 18 februari 1996).

⁵⁴ "To play the king (4)", *House of cards* 2, 25 februari 1996.

met gelijkgestemden in de aanloop naar de verkiezingen een tweede centrumpartij op te richten.⁵⁵ Met deze Nieuwe Democraten, zoals ze gaan heten, behaalt Nyborg in de laatste aflevering dertien zetels, maar ze wijst het haar aangeboden premierschap af en wordt minister in een nieuw kabinet van de zittende liberale premier Lars Hesselboe (Søren Spanning).⁵⁶

Van de Nieuwe Democraten krijgen in de serie drie leden aandacht wanneer zij in het openbaar optreden: partijleider Birgitte Nyborg, medeoprichter en vertegenwoordiger van de rechtervleugel Eric Hoffmann (Kristian Halken) en medeoprichter en woordvoerder integratie Nete Buch (Julie Agnete Vang Christensen). Hoffmann verschijnt steeds in formele kleding. Ook Nyborg is doorgaans in die stijl te zien, maar op twee van haar tien openbare momenten is ze minder formeel gekleed; in aflevering 6, wanneer ze voor het bouwvallige partijkantoor van de Nieuwe Democraten geïnterviewd wordt, en in aflevering 9, wanneer ze voor een collegezaal met Kruse in debat gaat over de relatie tussen de Middenpartij en de Nieuwe Democraten.⁵⁷ Nete Buch kleedt zich voor de bühne niet anders dan achter de schermen in comfortabele vrijetijdskleding.⁵⁸

Van de Vrijheidspartij worden partijleider Svend Åge Saltum (Ole Thestrup) en vicepartijleider Benedikte Nedergaard (Marie Askehave) in het openbaar getoond in de serie. Beide

Afbeelding 2: Svend Åge Saltum en Benedikte Nedergaard tijdens een parlementair debat (bron: 'De één z'n dood...', *Borgen 3* (VARA [DR1]), 24 februari 2014).

⁵⁵ 'Denemarken is mijn geboorteland', *Borgen 3* (VARA, [DR1]), 3 februari 2014; 'Op wetten bouwt men het land', *Borgen 3*, 10 februari 2014.

⁵⁶ 'Verkiezingen', *Borgen 3*, 7 april 2014.

⁵⁷ 'Zonen van het verleden', *Borgen 3*, 10 maart 2014; 'Verstand en gevoel', *Borgen 3*, 31 maart 2014.

⁵⁸ 'De juiste tint bruin', *Borgen 3*, 17 februari 2014.

parlementariërs kleden zich niet formeel wanneer zij voor publiek verschijnen. Zo draagt Nedergaard in haar beide televisiedebatten nette vrijetijdskleding en is Saltums stijl het beste te omschrijven als casual tot informeel. Tijdens het debat over de varkenshouderij in aflevering 4 is te zien dat de twee vooraanstaande Vrijheidspartijleden zich qua kledingstijl onderscheiden van de overige parlementariërs.⁵⁹

Verder worden premier Lars Hesselboe (Liberalen) en Middenpartijleider Jacob Kruse in de serie een enkele keer getoond – Hesselboe driemaal, Kruse tweemaal – wanneer zij publiekelijk optreden. Daarbij zijn zij steeds formeel gekleed, al ontdoet Kruse zich tijdens het hierboven al aangehaalde debat met Nyborg van zijn colbert.⁶⁰

2.3 De deal

De deal is een driedelige Nederlandse productie die in maart 2014 door de VARA werd uitgezonden. Dit is de enige van de bekeken series waarbij in de recensies in kranten expliciet wordt verwezen naar populisme.⁶¹ De serie gaat over een journaliste die infiltreert bij de Vrijheidspartij om zo achter de deal te komen waaraan de partij haar inkomsten ontleent. Omdat de plot in eerste instantie journalistiek is en pas in tweede lijn politiek, zijn er slechts twee politici die in de serie in de openbaarheid treden. Dat zijn de lijsttrekker van de Vrijheidspartij André Wouters (Jacob Derwig) en de zittende premier Paul Robben (Jasper Boeke).

Wouters verschijnt vijf keer in het openbaar, waarvan twee keer met een speech en drie keer met een ad hoc interview in de wandelgangen of op straat.⁶² Daarbij draagt hij steeds vergelijkbare casual kleding: een effen overhemd met het bovenste knoopje los met daaroverheen een colbert. Robben is eenmaal te zien in een interview in de gangen van het Tweede Kamergebouw; hij is met pak en stropdas formeler gekleed.⁶³ Hoe de overige politici zich in het openbaar kleden, wordt niet duidelijk in de serie. Wel is duidelijk dat Wouters zich in zijn kledingstijl onderscheidt van Robben.

⁵⁹ 'De één z'n dood...', *Borgen* 3, 24 februari 2014.

⁶⁰ 'Verstand en gevoel', *Borgen* 3, 31 maart 2014.

⁶¹ Pieter van Os, 'Wat als Wilders een moordenaar is?', *NRC Handelsblad* 6 maart 2014; idem, 'De Nederlandse Borgen, maar dan over de PVV', *Nrc.next* 7 maart 2014; 'Tussen feit en fictie', *De Telegraaf* 8 maart 2014; Teun Lagas, 'De deal' is zeker spannend, maar lang geen 'Borgen', *Trouw* 8 maart 2014; Willem Pekelder, 'De deal': spannend als een wasmiddelreclame', *Trouw* 17 maart 2014.

⁶² 'Politieke moord', *De deal* (VARA), 8 maart 2014; 'Overlevers', *De deal*, 15 maart 2014.

⁶³ 'Politieke moord', *De deal*, 8 maart 2014.

2.4 De fractie

Afbeelding 3: Alexander Pechtold en Marise Collee (bron: ‘#bemoeizorg’, *De fractie* 1 (VPRO), 26 januari 2015).

In de VPRO-productie *De fractie* staat de fictieve Tweede Kamerfractie van de Vrijzinnige Partij Nederland (VPN) centraal, die zowel voor als achter de schermen gevolgd wordt. Het eerste seizoen vertelt het verhaal van de overstap van Tim Snel (Joris Smit) naar de VPN – van welke partij hij komt, blijft in het midden – en het tanende gezag van fractieleider Marise Collee (Sandra Mattie). Iedere aflevering staat de bespreking van een politiek hangijzer binnen de VPN-fractie centraal. Over de uiterlijke stijl van de fractie volstaat een korte opmerking: alle partijleden van de VPN kleden zich voor de schermen hetzelfde als achter de schermen. Daarbij zijn Collee en partijleider Jan Leusingh (Han Kerckhoffs) steeds formeel gekleed, de rest van de partijleden – inclusief spindoctor Vincent Kaptijn (Tijn Docter) – draagt casual kleding. Daarmee sluiten zij aan bij de norm op het Binnenhof, waarvandaan zo nu en dan ook beelden van politici uit de echte wereld te zien zijn.⁶⁴

2.5 House of cards (VS)

Francis (Frank) Underwood (Kevin Spacey) had zijn baan als whip in de eerste twee seizoenen van de Netflix-remake van *House of cards* op nietsontziende wijze ingeruild voor het presidentschap van de Verenigde Staten. Daar kwam geen verkiezing aan te pas. In het derde seizoen, dat eind februari 2015 beschikbaar kwam, probeert hij eerst zijn lage populariteit een boost te geven met een banenplan

⁶⁴ ‘#bemoeizorg’, *De fractie* 1 (VPRO), 26 januari 2015.

genaamd ‘America works’, waarna hij zich in de race om de Democratische nominatie voor het presidentschap mengt.

In die strijd verschijnen behalve Underwood ook landsadvocaat Heather Dunbar (Elizabeth Marvel) en whip Jacqueline (Jackie) Sharp (Molly Parker) in het openbaar. De drie keer dat Dunbar haar opwachting maakt, waarvan tweemaal op televisie en eenmaal op campagne, is zij steeds formeel gekleed. Datzelfde geldt voor Sharp, die enkel voor het televisiedebat met Dunbar en Underwood in aflevering 11 in het openbaar te zien is.⁶⁵

Frank Underwood is als hoofdpersoon vaker voor publiek verschenen dan zijn tegenstrevers, namelijk acht keer. Tijdens zijn toespraken in het Witte Huis, al dan niet rechtstreeks uitgezonden op televisie, is hij steeds formeel gekleed. Voor de twee campagnebezoeken die hij in de serie brengt, heeft hij zijn effen blouse met stropdas en zijn colbert verruild voor kleding waarin hij ook in zijn vrije tijd te zien is: een geblokte blouse of een casual trui met daaroverheen een leren jack.⁶⁶

Afbeelding 4: Frank Underwood in zijn campagneoutfit (bron: ‘Hoofdstuk 35’, *House of cards* 3 (Netflix), 27 februari 2015).

⁶⁵ ‘Hoofdstuk 37’, *House of cards* 3 (Netflix), 27 februari 2015.

⁶⁶ ‘Hoofdstuk 35’, *House of cards* 3, 27 februari 2015; ‘Hoofdstuk 36’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

2.6 Blue eyes

Blue eyes is vanaf november 2015 – één week na de DVD-release – te zien geweest bij FOX. De serie leunt in haar tien afleveringen op een drieënige plot die zich ontvouwt tegen de achtergrond van naderende parlementsverkiezingen. De moord op de lokale politica van de Veiligheidspartij Annika Nilsson (Anna Bjelkerud) vormt de eerste verhaallijn; de verdwijning van Sarah Farzin (Meliz Karlge), stafchef van minister van Justitie Gunnar Elvestad (Eenheidspartij, Sven Nordin), is de tweede; de daden van Veritas, een groep ideologisch gedreven moordenaars onder leiding van historicus Gustav Åkerlund (Erik Johansson), vormen de derde. De hoofdpersonen zijn Elin Hammar (Louise Peterhoff), de plaatsvervangend stafchef van Elvestad die zich vastbijt in de zaak van de verdwijning van haar voorganger, en Sofia en Simon Nilsson (Karin Franz Körlof en David Lindström), die na de moord op hun moeder betrokken raken bij Veritas.

Annika Nilsson, die in *De Telegraaf* wordt omschreven als een conservatieve politica, wordt in de eerste aflevering vermoord.⁶⁷ Kort daarvoor heeft ze een toespraak gehouden bij de lokale aftrap van de verkiezingscampagne van de Veiligheidspartij.⁶⁸ Bij die toespraak treden ook woordvoerder justitie Olle Nordlöf (Kjell Wilhelmsen), woordvoerder onderwijs Janina Hansson (Malgorzata Pieczynska) en voorzitter van de jeugdbeweging Kristoffer Palm (Filip Berg) openbaar op. Zij verplaatsen zich tijdens de campagne in een verouderde touringcar. Tijdens haar eerste en laatste publieke optreden voor de Veiligheidspartij is duidelijk te zien dat Nilsson, een laagopgeleide thuiszorgmedewerkster die in een grauwe wijk van Uddevalla woont, zich in een ander milieu beweegt dan bijvoorbeeld de mantelpak dragende hoofdpersoon Hammar.⁶⁹ Nilsson draagt weliswaar een grijs mantelpak, maar dat is niet meer in nieuwstaat en bovendien gekreukt; geen van de partijleden is op deze bijeenkomst op het centrale plein van het stadje formeel gekleed. Ook bij de twee andere campagnetoespraken op stadspaleizen is Nordlöf in spijkerbroek en overhemd gekleed.⁷⁰

De serie stelt de Eenheidspartij en de Veiligheidspartij niet alleen qua kledingstijl tegenover elkaar. Tekenend voor het verschil in stijl is de aftrap van de verkiezingscampagne, die in de eerste aflevering voor deze beide partijen te zien is.⁷¹ Beide partijen openen die campagne met een speech van de partijtop – voor de Eenheidspartij is dat de premier, voor de Veiligheidspartij is dat Nordlöf – maar dat is dan ook de enige parallel. Bij de regeringspartij is de bijeenkomst binnen in een chique zaal, is iedereen formeel gekleed en wordt champagne in glazen geserveerd. De Veiligheidspartij daarentegen zit buiten in vrijetijdskleding en schenkt bier in plastic bekertjes.

⁶⁷ Ronneke Wiercx, 'Politiek staartje', *De Telegraaf* 6 november 2015; 'Tijgerin', *De Telegraaf* 21 november 2015.

⁶⁸ 'Het feest kan beginnen', *Blue eyes* (FOX [SVT1]), 6 november 2015.

⁶⁹ 'Het feest kan beginnen', *Blue eyes*, 6 november 2015.

⁷⁰ 'Trekvogels', *Blue eyes*, 27 november 2015; 'De leugens van mijn ouders', *Blue eyes*, 4 december 2015.

⁷¹ 'Het feest kan beginnen', *Blue eyes*, 6 november 2015.

Dat betekent niet dat de Veiligheidspartij bij alle openbare gelegenheden via de kledingkeuze nabijheid tot het volk uitstraalt. Wanneer Nordlöf op de begrafenis van Nilsson een toespraak houdt, draagt hij een zwart pak, waarmee hij enigszins overdressed overkomt.⁷² Ook voor het dubbelinterview annex debat dat Nordlöf in aflevering 2 in de studio geeft naar aanleiding van de moord, kleedt hij zich in pak met stropdas.⁷³ Daarnaast is ook Peter Westman (Mårten Klingberg), partijleider van de Veiligheidspartij, tijdens zijn twee optredens voor de Zweedse televisie met pak en stropdas formeel gekleed, evenals op het verkiezingsfeest nadat duidelijk is geworden dat voor de Veiligheidspartij regeringsdeelname in het verschiet ligt.⁷⁴

Behalve deze Veiligheidspartijleden treden ook de partijgenoten Gunnar Elvestad en de premier (Niklas Hjulström), die gedurende alle afleveringen naamloos blijft, in het openbaar op. Elvestad is in de serie niet één keer zonder stropdas en colbert te zien, zo ook niet bij de twee tv-

Afbeelding 5: Janina Hansson, Annika Nilsson, Kristoffer Palm en Olle Nordlöf op campagne in Uddevalla. Op de achtergrond de partijbus (bron: <http://www.theartsdesk.com/tv/blue-eyes-more4>).

⁷² '...tot stof zult gij wederkeren', *Blue eyes*, 20 november 2015.

⁷³ 'Aflevering 2', *Blue eyes*, 13 november 2015.

⁷⁴ 'Trekvogels', *Blue eyes*, 27 november 2015; 'Het kielzog', *Blue eyes*, 18 december 2015; 'Verkiezingsdag', *Blue eyes*, 18 december 2015.

interviews die hij geeft.⁷⁵ Ook de premier laat zich tijdens zijn vier openbare en talrijke besloten optredens niet zonder pak en stropdas zien.⁷⁶

2.7 Balans: populistische stijl?

Uit deze verkenning van de uiterlijke stijl van politici is duidelijk geworden dat de enige fictieve politicus in de series die in Nederlandse krantenrecensies populistisch genoemd wordt, André Wouters uit *De deal*, zich inderdaad anders kleedt dan de ‘elite’ waartegen hij politiek bedrijft. Deze elite wordt gepersonifieerd door premier Paul Robben. Wouters’ casual stijl verschilt nauwelijks van die van enkele Nieuwe Democraten en Vrijheidspartijleden uit *Borgen* of van de fractieleden van de VPN in *De fractie*.

Blue eyes biedt stevigere handvatten om een scheiding tussen de gevestigde orde en de nieuwe orde te herkennen. Omdat die serie zowel een klassieke als een nieuwe partij volgt, zijn de verschillen duidelijk waarneembaar: bij de campagneaftrap drinken de Eenheidspartijleden champagne, terwijl de medewerkers van de Veiligheidspartij bier geserveerd krijgen. Bovendien dragen de politici van de Eenheidspartij altijd formele kleding, terwijl binnen de Veiligheidspartij tijdens het campagnevoeren ook informelere kleding – in het geval van Annika Nilsson zelfs ongestreken – te zien is. Op televisie verschijnen ze daarentegen wel weer steeds een pak met stropdas. Het is mogelijk dat ook de leden van de Eenheidspartij hun uiterlijke stijl aanpassen aan de situatie, dat is in de serie namelijk niet te zien. Het ligt echter niet voor de hand aangezien hun garderobe ook buiten het zicht van het (televisie)publiek zwart-wit-navy is.

In de Amerikaanse versie van *House of cards* ligt dat anders: de hoofdpersoon, de Democratische president Frank Underwood, draagt in zijn vrije tijd regelmatig zijn leren jack, waarmee hij ook naar twee campagnebijeenkomsten gaat. Hij is in de serie de enige presidentskandidaat die zich op campagne laat zien in andere dan formele kleding. Zijn vrouwelijke tegenkandidaten Heather Dunbar en Jacqueline Sharp zijn gedurende de dertien afleveringen steeds in formele kleding en met stijl gekamd haar te zien, of ze zich nu rondom het Witte Huis begeven of onder de mensen. Omdat hij de zittende president is, lijkt het wellicht moeilijk om te beredeneren dat hij dat doet om zich af te zetten tegen de politieke elite – daartoe behoort hij immers zelf. De mogelijkheid die politicologen bieden om ook de zittende macht populistisch te noemen, is echter niet onlogisch: Underwood heeft zelf nog geen enkele stem gekregen als presidentskandidaat en is daar nu hard naar op zoek. Wanneer hij democratische legitimering nastreeft door aansluiting bij het electoraat te zoeken – ook in uiterlijke stijl – wordt die mogelijkheid plots een stuk realistischer. Ook

⁷⁵ ‘Aflevering 2’, *Blue eyes*, 13 november 2015; ‘En doe ze thuis de groeten’, *Blue eyes*, 4 december 2015.

⁷⁶ ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015; ‘Trekvogels’, *Blue eyes*, 27 november 2015; ‘En doe ze thuis de groeten’, *Blue eyes*, 4 december 2015; ‘Het kielzog’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

in de Britse *House of cards* zit de meeste variatie in uiterlijke stijl in de meest gevestigde hoek van de politiek: daar is het de vorst die – één keer – in andere kleren dan een net pak het publiek tegemoet treedt.

Concluderend is te stellen dat, wanneer uiterlijke stijl inderdaad een bewuste manier is waarop populisten de scheiding tussen de politieke elite en zichzelf duidelijk maken populistische elementen terug te vinden zijn bij de koning in het Britse *House of cards*, in de Vrijheidspartij en de Nieuwe Democraten uit *Borgen*, bij de VPN-fractie van *De fractie*, in de Vrijheidspartij in *De deal*, bij president Frank Underwood uit de Amerikaanse *House of cards* en in de Veiligheidspartij van *Blue eyes*. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat enkel die laatste een werkelijk ‘volkse’, dat wil zeggen informele, alledaagse kledingstijl gebruikt. Nu de series en hun voornaamste politici zijn voorgesteld, zullen in het volgende hoofdstuk de voornaamste politieke partijen kort geïntroduceerd worden.

3 Politieke partijen

In dit derde hoofdstuk staan, ter kennismaking, de politieke partijen centraal die in de televisieseries een rol spelen. Door te kijken naar hun plaats in het politieke spectrum, hun functie in het politieke krachtenveld en de mate van interne debatvoering wordt het inzicht in de representatie van populisme in de televisieseries vergroot. Er is voor gekozen om de partijen op een schaal van links/progressief naar rechts/conservatief te plaatsen. Deze eendimensionale indeling biedt de mogelijkheid om partijen over de gehele wereld met elkaar te vergelijken. Hoewel de kritiek dat dit model een simplistische weergave van de werkelijkheid geeft terecht is, staan ‘links’ en ‘rechts’ tot op heden centraal in de bespreking van politieke ideologieën.

3.1 Linkse en rechtse, hiërarchische en democratische partijen

Tabel 1 is overgenomen uit een artikel over de politiek van de Verenigde Naties en de Wereldbank op het links-rechtsspectrum en vormt een schematische weergave van de waarden die met beide zijden geassocieerd worden.

Tabel 1: Dominant themes and keywords differentiating the political left and right⁷⁷

Themes	Political left	Political right
Value orientation	Egalitarianism, equality	Hierarchy, tradition
Political orientation	Inclusion/inclusive, radical democracy	Order, stability
Legal rights	Collective human rights	Individualized and property rights
Economic policy	Socialism, redistribution, public good, fair trade, full employment	Capitalism, market, private sector, free trade, liberalization, deregulation, privatization

Aan de hand van dit schema kan de classificatie van partijen die in de series een rol spelen vrij intuïtief plaatsvinden. Onder de progressieve actoren valt op basis van zijn economische en menselijke waarden de Britse koning uit de BBC-serie *House of cards*. In het *NRC Handelsblad* heet hij een ‘sociaal bewogen’ koning te zijn.⁷⁸ Hij vergezelt daar de traditioneel sociaaldemocratische arbeiderspartijen uit *Blue eyes* en *Borgen* en de Democratische partij uit de Amerikaanse versie van *House of cards*. Rechts

⁷⁷ Devin Joshi en Roni Kay O’Dell, ‘Global governance and development ideology. The United Nations and the World Bank on the left-right spectrum’, *Global governance* 19 (2013), 249-275, alhier 251.

⁷⁸ Harry van Wijnen, ‘Windsor’.

van het politieke midden zijn de Conservatieve Partij uit de Britse variant uit *House of cards*, de Eenheidspartij en de Veiligheidspartij uit *Blue eyes*, de Middenpartij, de Vrijheidspartij en Nieuw Rechts uit *Borgen* en de Vrijheidspartij uit *De deal* te positioneren.

Nog niet ingedeeld zijn de Nieuwe Democraten uit *Borgen* en de VPN uit *De fractie*. Hun standpunten vallen niet overwegend in de linker of de rechter categorie; bij de VPN was dat een bewuste keuze van programmamakers Femke Halsema en Gijs van de Westelaken.⁷⁹ Dit zijn tegelijkertijd de twee partijen waarbij in de series intern het meeste debat en democratie plaatsvindt. Binnenskamers wordt bij de Nieuwe Democraten en de VPN over vrijwel ieder standpunt uitvoerig gedebatteerd en, wanneer er geen eenduidige consensus ontstaat, gestemd.⁸⁰ Dat wil niet zeggen dat de partijleiders Marise Collee en Birgitte Nyborg nooit met de vuist op tafel slaan, maar dat zij dit pas als laatste redmiddel inzetten wanneer de deliberatie en stemming niet tot een gezamenlijke uitkomst leiden.⁸¹

De meest hiërarchisch ingestelde partijen daarentegen zijn de Democratische Partij in Amerikaanse versie van *House of cards*, de Veiligheidspartij in *Blue eyes* en de Vrijheidspartijen in *De deal* en *Borgen*. President Frank Underwood, partijstrateeg Johan Juhlin (Jimmy Lindström) en lijsttrekkers André Wouters en Svend Åge Saltum blijken de touwtjes wat betreft het doen en laten van de overige partijleden stevig in handen te hebben. Zo permitteert Wouters het zich om leden van zijn partij – die in Nederlandse kranten overigens zonder omwegen als ‘evenknie van Wilders’ werd beschreven⁸² – af te snauwen wanneer zij ook de sociale standpunten van de partij voor het voetlicht willen brengen in plaats van enkel de immigratiekwesie.⁸³ Wouters’ Deense collega Saltum stelt in een televisie-interview over de verschillen tussen de linker- en de rechtervleugel van zijn Vrijheidspartij dat de koers enkel door de partijleider uitgezet wordt; ‘en die partijleider heet Svend Åge Saltum’.⁸⁴

3.2 Balans: het fictieve politieke spectrum

Samenvattend leiden deze punten tot het volgende overzicht van politieke partijen in de bekeken series (zie tabel 2). De sterke leider in een hiërarchische partij blijkt zich volgens de zes series zowel links als rechts van het politieke midden te kunnen opwerpen en zowel binnen als buiten de zittende regering. Een democratische partijstructuur daarentegen is gereserveerd voor (constructieve) oppositiepartijen. In het volgende hoofdstuk komen de standpunten van de politici in de series aan

⁷⁹ Karolien Knols, ‘Achter de schermen bij de fractie’, *De Volkskrant* 12 januari 2015.

⁸⁰ ‘De juiste tint bruin’, *Borgen* 3, 17 februari 2014; ‘#blowjobs’, *De fractie* 1, 2 maart 2015.

⁸¹ ‘#gasbellen’, *De fractie* 1, 12 januari 2015.

⁸² Pieter van Os, ‘Wat als Wilders een moordenaar is?’, Teun Lagas, ‘De deal’ is zeker spannend, maar lang geen ‘Borgen’.

⁸³ ‘Politieke moord’, *De deal*, 8 maart 2014;

⁸⁴ ‘Niets zo veranderlijk als de mens’, *Borgen* 3, 24 maart 2014.

bod waarmee een indruk gegeven kan worden waar in het politieke spectrum zich de populistten ophouden.

Tabel 2: De partijen uit de zes series in kaart gebracht. Vetgedrukt zijn regeringspartijen.

	Hiërarchisch	Onbepaald	Democratisch
Links / progressief	– Democratische Partij (<i>House of cards</i> VS)	– Arbeiderspartij (<i>Blue eyes</i>) – Arbeiderspartij (<i>Borgen</i>) – Koning (<i>House of cards</i> VK)	
Onbepaald			– Nieuwe Democraten (<i>Borgen</i>) – VPN (<i>De fractie</i>)
Rechts / conservatief	– Conservatieve partij (<i>House of cards</i> VK) – Veiligheidspartij (<i>Blue eyes</i>) – Vrijheidspartij (<i>Borgen</i>) – Vrijheidspartij (<i>De deal</i>)	– Eenheidspartij (<i>Blue eyes</i>) – Liberalen (<i>Borgen</i>) – Middenpartij (<i>Borgen</i>) – Nieuw Rechts (<i>Borgen</i>)	

4 Stut en steun van standpunten: de populistische ideologie

Zoals bij de bespreking van wetenschappelijke opvattingen over populisme al duidelijk werd, is populisme zowel ter rechter- als ter linkerzijde van het politieke midden te vinden. In het volgende hoofdstuk zullen daarom niet alleen de standpunten van de verschillende politici onder de loep genomen worden, maar ook de onderbouwing ervan. Omdat populistten zich volgens de literatuur niet in het politieke systeem kunnen vinden, zullen allereerst de opvattingen over politiek en democratie van de verschillende politici in de series aan bod komen. Vervolgens komen immigratie – het speerpunt van populist André Wouters in *De deal* – en overige politieke thema's aan bod.

4.1 Politiek

Ontevredenheid met de manier waarop de democratie en de politiek werken is volgens Paul Taggart een kernthema van populistten.⁸⁵ Zij willen de betrokkenheid van 'het volk' bij de politiek vergroten door de verticale grenzen op te rekken – i.e. de toegang tot de representerende elite te vergroten – of door het volk zelf directere invloed te geven. Om de (mogelijk) populistische actoren in de series te kunnen identificeren, zal hun mening over de politiek onder de loep genomen moeten worden.

Visies op de politiek spelen bij alle politici in de bekeken series een prominente rol; de werking van de politiek is met gemiddeld bijna anderhalve mening per aflevering onder de politici zelfs het meest besproken thema in de zes series (zie tabel 3). Daarvan is ruim de helft in het openbaar geuit. De meeste uitingen over de werking van de politiek hadden betrekking op de politieke actualiteit of verdedigden de normale gang van zaken. Zo zei premier Robben in *De deal*: 'de enigen die in dit land de heer Wouters een halt kunnen toeroepen, zijn de kiezers en ik heb er het volste vertrouwen in dat ze dat ook zullen doen'.⁸⁶ Een groter vertrouwen in de werking van de huidige democratie is nauwelijks denkbaar.

Er zijn echter ook vier actoren die in openbare toespraken of interviews duidelijk maken dat zij een rigoureuze verandering in de manier van politiek bedrijven voorstaan. De vijf onderstaande citaten komen van op het eerste gezicht zeer verschillende politici, die alle vijf van mening zijn dat de politieke macht verkeerd ingevuld wordt:

Tabel 3: Meninge gegeven over de politiek (waarvan in het openbaar).

Blue eyes	18 (14)
Borgen	13 (10)
De deal	6 (2)
De fractie	3 (0)
House of cards (UK)	10 (2)
House of cards (US)	23 (15)
Totaal	73 (43)

⁸⁵ Paul Taggart, 'Populism and representative politics in contemporary Europe', 273.

⁸⁶ 'Politieke moord', *De deal*, 8 maart 2014.

Men wil geen geroddel meer. Iedereen is die achterbakse praktijken beu. Men wil iets positiefs. Ik zal ze een alternatief tonen.⁸⁷

Iemand vroeg mij vandaag waarom ik lid ben van de Veiligheidspartij. Ik heb een tegenvraag: kan iemand me vertellen waar de Arbeiderspartij nu nog voor staat? Ze lopen aan de leiband van de elite, net als alle anderen. En de regeringspartijen? Er zouden er vier zijn. Ik zie alleen maar drie meelopers die precies doen wat de Eenheidspartij wil. Het doet er niet toe of we een linkse regering hebben of een rechtse. Er verandert toch niets. Maar ik weet wel wat ik anders wil!⁸⁸

We voeren steeds meer wetten in die botsen met de grondwet, de mensenrechten en andere internationale verdragen. Wetten die het wisselgeld zijn om tot grote politieke akkoorden te komen. Ze worden erdoor gejaagd omdat erover debatteren pijnlijk is. Het volk wordt niet gehoord. Dat is niet alleen knoeiwerk, het is ook ronduit ondemocratisch.⁸⁹

We liegen in Washington al veel te lang tegen u. We zeggen dat we u dienen terwijl we eigenlijk onszelf dienen. Waarom? Omdat we opnieuw gekozen willen worden. Onze hang naar macht overschaduwde onze plicht om te regeren. Vanavond houdt dat op. Vanavond vertel ik jullie de waarheid.⁹⁰

De Democratische Partij moet de schandalen te boven komen en opnieuw gedefinieerd worden. We moeten een tijdperk van openheid, eerlijkheid en rechtvaardigheid ingaan. (...) Laten we de integriteit in het Oval Office herstellen; haar macht aanwenden om corruptie te bestrijden en 'n voorbeeldfunctie te vervullen. Vandaag kondig ik (...) aan dat ik me kandidaat stel voor de presidentsverkiezingen.⁹¹

Het eerst citaat is van de Britse koning in *House of cards*. Tijdens de wekelijkse gesprekken met premier Urquhart laat hij herhaaldelijk duidelijk merken wat hij van de politiek vindt. Die is te gepolariseerd, te onfatsoenlijk en – en dat is in dit kader het voornaamste punt – staat te ver van het volk af.⁹² De vorst verdeelt de samenleving voor zijn redenering in twee groepen: de politiek, die de aansluiting met het volk volledig kwijt is, en het volk, dat zich beter gerepresenteerd wil zien. ‘Het volk kan het niet eens zijn met zo’n bruut en compromisloos beleid’, bijt hij Urquhart in de eerste aflevering toe.⁹³ Zichzelf ziet hij als pleitbezorger van het volk in de politiek. Ondanks zijn weinig volkse functie als staatshoofd en ondanks zijn weinige publieke optredens, toont de Britse koning zich hier een waardig populist door de scheiding zo rigoureuus te trekken.

Het tweede citaat zijn de woorden waarmee Annika Nilsson in de eerste aflevering van *Blue eyes* de verkiezingscampagne van de Veiligheidspartij in Uddevalla opent. Daaruit spreekt eveneens een duidelijke afkeer van de huidige wijze waarop de politiek werkt: de partijen zijn niet onderscheidend en de democratie is een farce. Wat opvalt aan Nilssons citaat is dat zij, niet alleen in

⁸⁷ ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

⁸⁸ ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015.

⁸⁹ ‘Op wetten bouwt men het land’, *Borgen* 3, 10 februari 2014.

⁹⁰ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

⁹¹ ‘Hoofdstuk 30’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

⁹² ‘To play the king (1)’, *House of cards* 2, 4 februari 1996; ‘To play the king (2)’, *House of cards* 2, 11 februari 1996; ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

⁹³ ‘To play the king (1)’, *House of cards* 2, 4 februari 1996.

het stuk waarin ze de democratie bekritiseert maar ook in de rest van de toespraak, korte zinnen formuleert en anekdotisch vertelt vanuit de eerste persoon.⁹⁴ Haar woorden zijn het toonbeeld van een populistische formulering: nadat ze de politiek in twee groepen heeft verdeeld – de partijen die zich voor het karretje van de elite laten spannen enerzijds en de Veiligheidspartij anderzijds – benadrukt ze hoe authentiek zij en haar partij zijn: ‘ik weet wel wat ik anders wil’.⁹⁵ De nabijheid tot het volk komt ook tot uitdrukking wanneer Nilsson zegt dat het niet uitmaakt of ‘we’ een linkse of rechtse regering hebben; hiermee plaatst zij zich buiten de politiek en binnen de bevolking.

Birgitte Nyborg uit *Borgen* komt in het derde citaat, waarin ze uitlegt waarom ze terugkeert in de politiek en waarom ze daarvoor een nieuwe partij nodig heeft, voor een vergelijkbare mening uit als Nilsson in *Blue eyes*. Ook volgens haar is de wijze waarop de politiek werkt voor verbetering vatbaar (bedenk in dit verband ook dat ‘Nyborg’ letterlijk ‘nieuwe burcht’ betekent en dat de burcht voor Denemarken vergelijkbaar is met het Nederlandse Binnenhof). Bij Nyborg ontbreekt echter de tweedeling tussen de elite en het volk die in de argumentatie van Nilsson wel centraal staat. Populisten beschouwen de volkswil als hoogste leidraad; ook Nyborg bekritiseert het gebrek aan democratie bij de totstandkoming van wetten – ze noemt het zelfs ‘knoeiwerk’ – maar wil niet tornen aan de kaders die hogere wetgeving oplegt aan de democratische besluitvorming. Hoewel het dus zeker te rechtvaardigen is om Nyborgs mening over het functioneren van de politiek op inhoudelijke gronden populistisch te noemen, is de fundering van die mening dat slechts ten dele.

Ook in het vierde citaat, afkomstig van president Frank Underwood uit *House of cards*, wordt gesteld dat de democratie weinig voorstelt en dat het de politici vooral om de macht te doen is. In zijn toespraak introduceert hij een radicaal banenplan en kondigt hij – bezijden de waarheid – aan dat hij zich niet zal mengen in de race om het Amerikaanse presidentschap in 2016. Anders dan Nilsson en Nyborg schaaft Underwood zichzelf ook onder de corrupte politici wanneer hij spreekt over ‘*me* (...) in Washington [cursivering YB]’.⁹⁶ De bestudeerde literatuur biedt weinig aanknopingspunten om populisme binnen de zittende macht te onderzoeken. Er is wel onderzoek gedaan naar het populistisch gehalte van populistische partijen wanneer zij van oppositie naar regering wisselen, maar de groei van populistische elementen bij een eerder niet als populistisch geïdentificeerde president is voor zover bekend onontgonnen terrein.⁹⁷ Deze retoriek van Underwood zou echter wel degelijk in een populistisch discours passen.

Hoewel de volkswil volgens Nyborg en Nilsson via meer democratie de regeringspaleizen moet bereiken, bestaat namelijk ook de optie om juist via een sterke leider, ongehinderd door anderen,

⁹⁴ ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015.

⁹⁵ ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015.

⁹⁶ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

⁹⁷ Giuliano Bobba en Duncan McDonnell, ‘Different types of right-wing populist discourse in government and opposition: the case of Italy’, *South European Society and Politics*, 21 (2016) 3, 281-299.

de mening van het volk tot wet te maken.⁹⁸ Volgens zijn eigen woorden is Underwood tot inkeer gekomen, en zal het vanaf heden gedaan zijn met het liegen voor electoraal gewin: ‘vanavond vertel ik jullie de waarheid [cursivering YB]’.⁹⁹ Kennelijk acht hij zichzelf sterk genoeg om de leugens van ‘we in Washington’ hoogstpersoonlijk te beëindigen door als leider de waarheid te spreken. In die zin is bovendien nog een ander element te vinden dat Underwoods visie op de politiek in een populistisch daglicht stelt: er bestaat nauwelijks een duidelijkere manier om een complot van de elite tegen de bevolking te suggereren dan door de elite van leugens te betichten en haar een gebrek aan transparantie te verwijten.

Met steun van de Democratische partijtop wil Heather Dunbar, op dat moment landsadvocaat voor de Democratische regering, het presidentschap binnenhalen waarvan Underwood twee afleveringen eerder heeft afgezien.¹⁰⁰ Het vijfde citaat hierboven is afkomstig uit haar speech voor de televisie waarop zij haar kandidaatschap voor de Democratische nominatie aankondigt. Nadat ze via die weg haar beweegredenen kenbaar heeft gemaakt, vat ze die kort en bondig samen wanneer Underwood haar op het matje roept: ‘iemand moet de rotzooi uit dit ambt vegen’.¹⁰¹ Zij is klaarblijkelijk niet overtuigd van Underwoods goede wil of capaciteiten om de machtswellust uit Washington te verdrijven. In haar aankondigingstoespraak hanteert zij een

Afbeelding 6: Heather Dunbar kondigt haar kandidaatschap voor de Democratische nominatie aan (bron: ‘Hoofdstuk 30’, *House of cards* 3 (Netflix), 27 februari 2015).

⁹⁸ Paul Taggart, *Populism*, 3; idem, ‘Populism and representative politics in contemporary Europe’, 273.

⁹⁹ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹⁰⁰ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹⁰¹ ‘Hoofdstuk 30’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

vergelijkbare redenering als Underwood: de corruptie moet een einde nemen en het *Oval Office* moet vervuld worden met transparantie, integriteit en rechtvaardigheid. Ook Dunbar refereert dus aan een corrupte elite en staat een zuivering van het presidentiële ambt voor. Tot zover kan zij als populist doorgaan. Toch is het taalgebruik van Dunbar minder ‘volks’ dan dat van haar partijgenoot.

Wanneer enkel de mening over de werking van de politiek in ogenschouw wordt genomen, zijn uit de bekeken series dus de naamloze Britse koning, Annika Nilsson, Birgitte Nyborg, Frank Underwood en Heather Dunbar als populisten aan te merken. Zij betichten de zittende macht van corruptie, machtswellust en onverschilligheid. Uit een nadere bestudering van het taalgebruik blijkt dat de mate van populisme echter behoorlijk verschilt, met Nilsson aan kop op de populismeschaal, gevolgd door de Engelse vorst, met Dunbar in de achterhoede en Underwood en Nyborg daartussenin. In de volgende paragraaf zullen de standpunten en onderbouwingen van de politici in een andere vaak met populisme geassocieerde kwestie tegen het licht worden gehouden: hoe populistisch spreken zij over immigratie?

4.2 Immigratie

Van immigratie en andere politieke thema's is het veel lastiger vast te stellen wanneer een mening erover populistisch is en wanneer niet dan van de werking van de politiek. In het ideale geval zou op voorhand duidelijk zijn wat het standpunt van ‘de elite’ is over immigratie – of over welke kwestie dan ook –, waarna de partijen geïdentificeerd kunnen worden die zich daar actief tegen afzetten. Dat zou vervolgens een lijst met potentieel populistische partijen of personen opleveren. Omdat het elitestandpunt in de series echter niet bekend is, moet een andere methode gehanteerd worden.

Immigratiebeleid valt buiten de ‘dunne kern’ van de populistische ideologie.¹⁰² Het is daarom te simplistisch om te stellen dat een streng immigratiebeleid een indicator is voor populistische ideologieën en een *Willkommenskultur* voorbehouden is aan de gevestigde orde. Dat zou bovendien leiden tot een dubbele bias in het onderzoek. Strengere standpunten worden weliswaar geassocieerd met partijen die doorgaans als populistisch bestempeld worden – de Nederlandse Partij voor de Vrijheid, de Duitse Alternative für Deutschland en het Franse Front National, om enkele voorbeelden te noemen – maar via dat criterium blijft links populisme buiten beeld.¹⁰³ Bovendien is de tendens dat populistische standpunten, met name in verkiezingsjaren, doorsijpelen in regeringsbeleid en partijprogramma's.¹⁰⁴ Daardoor zouden partijen ten onrechte als populistisch gelabeld kunnen worden.

¹⁰² Koen Vossen, ‘Van marginaal naar mainstream?’, 31.

¹⁰³ Matthijs Rooduijn, Sarah L. de Lange en Wouter van der Brug, ‘A populist *Zeitgeist*? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe’, *Party politics* 20 (2014) 4, 563-575, alhier 564.

¹⁰⁴ Joel S. Fetzer, ‘Public opinion and populism’ in: Marc R. Rosenblum en Daniel J. Tichenor (red.), *Oxford handbook of the politics of international migration* (Oxford, 2012), 301-313, alhier 311-312.

Om een dergelijke vertekening van het onderzoek te voorkomen zullen niet de standpunten over immigratie *per se* tot het oordeel leiden of de politicus in deze kwestie een populist is of niet, maar de manier waarop het standpunt gestut wordt. Daarbij wordt specifiek bekeken in hoeverre aan de drie kernconcepten van populisme gerefereerd wordt. In de vijftig bekeken afleveringen van de series komt immigratie zestien keer voor als thema; daarvan zes maal in *Blue eyes*, drie maal in *De deal*, vijf maal in *Borgen* en twee maal in *De fractie*. Uit de immigratiestandpunten blijkt duidelijk wat volgens de series in deze kwestie de populistische mening bij uitstek is.

De stereotypische populistische mening is niet terug te vinden in *De fractie*. In aflevering 7, die gaat over het immigratievraagstuk, stelt fractieleider Marise Collee tijdens een commissievergadering van de Tweede Kamer het volgende:

De partijen die nu de grootste mond hebben, kunnen al jaren geen antwoord vinden op de problemen. Het enige waar zij mee bezig zijn, is zieltjes winnen. De ene helft dweept met schrijnende gevallen, en de andere helft wakkert angst aan voor een intocht van enge mensen. Ga toch eens aan het werk!¹⁰⁵

Zij benadert de immigratiekwestie niet vanuit een open of een gesloten ideaal, maar roept de partijen op om tot een oplossing te komen. Dit duidt niet op een populistisch standpunt inzake de vluchtelingencrisis, die in de tijd dat deze aflevering werd uitgezonden weer begon op te spelen in Nederland. Het taalgebruik is weliswaar eenvoudig en met veel goede wil is in Collee's redenering ook een populistische complottheorie te ontdekken die gelijkenissen vertoont met Geert Wilders' ideeën in de echte wereld: de elite is enkel bezig om de macht te behouden.¹⁰⁶ Die interpretatie is echter onbevredigend: van een rigoureuze verdeling van de samenleving in twee homogene groepen, het kernidee van populistten, is namelijk geen sprake. Collee spreekt wel over twee groepen, maar zoekt geen aansluiting bij één van beide en stelt een derde weg voor. Ook de uitspraak van fractiegenoot Michaël de Jonge (Mads Wittermans) over immigratie – 'als wij die mensen willen helpen, dan kunnen wij dat ook' – duidt niet op een populistische redenering.¹⁰⁷

Het immigratiestandpunt van de Vrijheidspartij in *De deal* is daarentegen wel te classificeren als een populistisch standpunt. In een televisiespotje bespreekt lijsttrekker André Wouters de immigratie van moslims als onderdeel van een gewelddadige 'clash of civilizations', in termen van een bezetting met als uiteindelijke doel om Eurabië te stichten:¹⁰⁸

Moskeeën zijn geen gebedshuizen. Het zijn voorposten van een oprukkend leger dat naar Europa komt om de westerse beschaving te vernietigen. Europa mag geen Eurabië worden! Immigratie? Gezinshereniging? Inburgering? Het wordt tijd dat we het beestje bij de naam noemen: we hebben het over een bezetting; een bezetting waar wij ons

¹⁰⁵ '#caribasiel', *De fractie* 1, 23 februari 2015.

¹⁰⁶ Koen Vossen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?', 439-443.

¹⁰⁷ '#caribasiel', *De fractie* 1, 23 februari 2015.

¹⁰⁸ Samuel P. Huntington, 'The clash of civilizations?', *Foreign affairs* 72 (1993) 3, 22-49.

tegen moeten bewapenen, moreel en materieel. Ik herhaal en ik zal het blijven herhalen: het is oorlog.¹⁰⁹

Uit dit citaat wordt in de eerste plaats duidelijk dat Wouters met de Eurabië-hypothese een samenzweringstheorie aanhangt. Bovendien appelleert hij met de woorden ‘vernietigen’, ‘bezetting’ en ‘oorlog’ aan een crisisgevoel. Ten derde stelt Wouters hier, zoals Frank Underwood met zijn ‘vanavond vertel ik jullie de waarheid’ ook al deed, dat hij de brenger van de Waarheid is in een politieke wereld die zich verschanst achter eufemismen.¹¹⁰ Tot slot valt ook bij Wouters op hoe kort zijn zinnen zijn, wat goed past bij een eenvoudige formuleringsstijl. Het moge duidelijk zijn dat het immigratiestandpunt van de Veiligheidspartij in *De deal* gedragen wordt door een populistische redenering.

Het immigratiestandpunt van de Vrijheidspartij in *Borgen* is even restrictief als dat van Wouters. In *Borgen* weet de Vrijheidspartij echter ook daadwerkelijk invloed uit te oefenen op het regeringsbeleid. Als gevolg daarvan komt de regering-Hesselboe, met steun van de Middenpartij en de Vrijheidspartij, met een wetsvoorstel waarmee immigranten uitgezet kunnen worden na kleine overtredingen, zoals eerder ook al in de werkelijke Deense politiek gebeurd was.¹¹¹ Vicefractieleader Benedikte Nedergaard van de Vrijheidspartij zegt tijdens een tv-debat tussen de woordvoerders integratie over de wet: ‘het hele debat bewijst dat de meeste parlementariërs een helder signaal willen afgeven *dat je eruit vliegt als je je niet gedraagt* [cursivering YB]’.¹¹² Het gecursiveerde zinsdeel is een goed voorbeeld van ‘gewoon’ taalgebruik waarmee een politicus nabijheid tot het volk uitstraalt. Wanneer premier Hesselboe in de volgende aflevering in een interview de vraag gesteld wordt of de voorgestelde wet niet in strijd is met de mensenrechten, blijkt dat hij het oordeel van het Deense volk hoger heeft zitten dan internationale verdragen: ‘Het gaat in deze zaak om het rechtsbesef van de Denen’.¹¹³ Daarmee geeft hij impliciet aan dat de huidige democratie niet optimaal is en de volkssoevereiniteit simpeler en breder zou moeten zijn. Zowel de redenering van Nedergaard als die van Hesselboe is derhalve populistisch te noemen.

Nog duidelijker ‘volks’ in taalgebruik dan Nedergaard is Olle Nordlöf in *Blue eyes*. Het volgende fragment, ontleend aan de toespraak die hij in aflevering 4 tijdens zijn campagne hield, behoeft nauwelijks toelichting:

¹⁰⁹ ‘Politieke moord’, *De deal*, 8 maart 2014.

¹¹⁰ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹¹¹ ‘De juiste tint bruin’, *Borgen* 3, 17 februari 2014; Petra Sjouwerman, “Nieuw seizoen is lachwekkend provinciaals”, *Trouw* 18 januari 2013.

¹¹² ‘Op wetten bouwt men het land’, *Borgen* 3, 10 februari 2014.

¹¹³ ‘De juiste tint bruin’, *Borgen* 3, 17 februari 2014.

Weten jullie van welke soort melk ik het meest hou? Van halfvolle melk. Die is niet te vet en niet te waterig. Maar er is één soort halfvolle melk waar ik niet van hou: de uitzettingsregels voor immigranten die hier misdaden hebben gepleegd.¹¹⁴

Met behulp van een alledaagse vergelijking brengt Nordlöf in dit citaat zijn opvatting over het Zweedse uitzettingsbeleid voor het voetlicht. In combinatie met het gebruik van korte zinnen maakt dat dit citaat tot één van de meest ‘volkse’ formuleringen uit het onderzoek. Daarnaast gebruikt Nordlöf in een andere campagnetoespraak over immigratie een retorische truc die ook bij PVV-voorman Geert Wilders vaak te herkennen is: hij demoniseert links in een tirade over de term ‘tolerantie’ en de invulling die ‘links’ daaraan geeft.¹¹⁵ Een derde motivering om het standpunt van Nordlöf populistisch te noemen is te vinden in een gesprek dat hij in aflevering 1 heeft met Annika Nilsson. Hierin spreekt hij zich op vergelijkbare wijze als Wouters uit over de toekomst van Zweden: ‘nog even en we wonen in het Verenigde Arabische Emiraat Zweden’.¹¹⁶

Het gebruik van complottheorieën, eenvoudige taal en korte zinnen door André Wouters in *De deal*, Benedikte Nedergaard in *De fractie* en Olle Nordlöf in *Blue eyes* is, kortom, als populistische redeneringswijze te beschouwen. Marise Collee uit *De fractie* en Borgen-premier Lars Hesselboe spelen daarentegen een aparte rol. Het standpunt van Collee stoelt niet op een populistische argumentatie. Hesselboe verdedigt zijn restrictieve beleidsvoorstel niet met complotten of melk, maar bedient zich niettemin van een populistische argumentatie. Hij refereert aan het rechtsgevoel van de Denen wanneer hem naar de verhouding tussen het wetsvoorstel en de mensenrechten gevraagd wordt; de Deense volkswil staat wat hem betreft kennelijk boven internationale verdragen.

4.3 Overige standpunten

Voor de economie en de samenleving geldt hetzelfde als voor immigratie: ook bij deze thema’s is het onbegonnen werk om te pogen het stereotypische populistische standpunt te vinden. Veel meer is het zaak om de populistische redenering erachter in kaart te brengen. De zoektocht naar populistische standpunten in andere politieke kwesties start bij de Britse koning, die het belang van een menselijke samenleving benadrukt.

U denkt dat uw beleid dus niet alleen voor *de rijken* het beste is. Ik ben het niet met u eens. *Het volk* ook niet. *Het land* snakt naar een andere inslag. Wales en Schotland laten u koud. Er zijn duizenden daklozen. *Het volk* kan het niet eens zijn met zo’n bruut en compromisloos beleid [cursivering YB].¹¹⁷

Zo ontnemen we jongeren de hoop en veroordelen we minderheden tot een leven in

¹¹⁴ ‘Trekvogels’, *Blue eyes*, 27 november 2015.

¹¹⁵ ‘De leugens van mijn ouders’, *Blue eyes*, 4 december 2015; Vossen, ‘Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?’, 456.

¹¹⁶ ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015.

¹¹⁷ ‘To play the king (1)’, *House of cards* 2, 4 februari 1996.

armoede en afwijzing en tot een marginaal bestaan aan de rand van onze staat. *Het is nog niet te laat* om een betere manier te vinden om economische belangen los te laten ten gunste van menselijke waarden [cursivering YB].¹¹⁸

Ik hou van mijn land, maar ik vrees voor de toekomst ervan. Vervuiling is één van de grootste problemen (...) in de zee, de rivieren, de wegen en de steden. (...) Maar ook een verraderlijke vorm van vervuiling: morele vervuiling. (...) We moeten een nieuwe manier vinden om samen te leven in dit land.¹¹⁹

Van deze drie citaten is enkel het eerste niet in het openbaar geuit. De koning bekritiseert hiermee het gebrek aan sociaal beleid van Francis Urquhart, die in het kielzog van Margaret Thatcher volgens een neoconservatieve agenda regeert. In de paragraaf over standpunten over de politiek werd de koning ook al geciteerd met een vergelijkbare mening. De samenleving moet volgens hem in alle opzichten menselijker worden. Daarbij maakt hij gebruik een typisch populistische argumentatielijn: met verwijzingen naar ‘het volk’ – een term die, in tegenstelling tot ‘de bevolking’, homogeniteit suggereert¹²⁰ –, het aanbrengen van een scheiding tussen de economische en politieke elite en het volk en met een appèl aan een gevoel van acute crisis (‘het is nog niet te laat’) zet hij zijn woorden kracht bij.

Ook Urquhart spreekt in *House of cards* over de samenleving in een toon die vanwege de uiteengezette dichotomie en de simplificering van de werkelijkheid populistisch genoemd kan worden:

De maatschappij is sterk verdeeld. *Aan de ene kant* harde werkers die zich keurig aan de wetten en regels houden en *aan de andere kant* de zogenaamde ‘minderbedeelden’, mensen die ‘anders gemotiveerd’ zijn. *Vroeger* noemden we die lui en oneerlijk. (...) Het is tijd voor drastische maatregelen. We voeren de dienstplicht weer in, als eerste stap in een reeks maatregelen. We zorgen ervoor dat alle jongeren niet langer liggen te luiëren. We gaan investeren in de toekomst [cursivering YB].¹²¹

Over de samenleving laten ook andere politici zich in de bestudeerde series uit. Zo benadrukt de premier in *Blue eyes* op drie momenten het belang van sociale cohesie: bij de aftrap van de verkiezingscampagne van de Eenheidspartij en in een televisiedebat en een toespraak na de reeks nazistische moorden van Veritas.¹²² Op geen van deze momenten doet hij dat echter op een manier die als populistisch beschouwd kan worden. Integendeel: hij tracht het gevoel van een veiligheids crisis na de vele moorden juist weg te nemen door te benadrukken dat tegen de georganiseerde misdaad grote successen behaald worden en dat de bevolking zich vooral niet uiteen moet laten drijven. Ook Gunnar Elvestad benadrukt na de moord op Annika Nilsson dat er geen voorbarige conclusies

¹¹⁸ ‘To play the king (1)’, *House of cards* 2, 4 februari 1996.

¹¹⁹ ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

¹²⁰ *Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (14^e editie, Utrecht, 2005), trefwoorden ‘volk’ en ‘bevolking’.

¹²¹ ‘To play the king (4)’, *House of cards* 2, 25 februari 1996.

¹²² ‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes*, 6 november 2015; ‘Trekvogels’, *Blue eyes*, 27 november 2015; ‘Het kielzog’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

getrokken moeten worden, geen schuldigen moeten worden aangewezen, maar dat de rust en stabiliteit in Zweden voorop moeten staan.¹²³

Op de begrafenis van Annika Nilsson neemt Olle Nordlöf een compleet ander standpunt in: vanwege de crisis in de vrije meningsuiting en de verruwing van de samenleving, die Nilsson volgens hem het leven hebben gekost, vindt hij dat het roer radicaal om moet.¹²⁴ Aan diezelfde crisis in de meningsvrijheid refereert ook Wouters na de aanslag op zijn leven, waarbij één van zijn beveiligers de dood vond: ‘zodra je in dit land je mond open doet, gaat je kop eraf’.¹²⁵

In de bespreking van de staat van de samenleving zijn zo drie populistische standpunten te identificeren, die een doemscenario schetsen om een gevoel van crisis aan te wakkeren: de Britse koning, Olle Nordlöf en André Wouters. Zij staan tegenover politici als de Zweedse premier en zijn minister van Justitie, die het crisisgevoel proberen weg te nemen.

Een andere kwestie waarover in de series populistische standpunten gevonden kunnen worden, is de welvaartsverdeling. Zo spreekt Heather Dunbar uit *House of cards* een zaal arbeiders toe:

Het startsalaris in Walmart ligt onder de armoedegrens. De Amerikaanse regering geeft Walmart 7,8 miljard dollar subsidie per jaar door voedselbonnen te verstrekken aan meer dan één op de tien Walmart-werknemers. Maar het akelige is dit: vijftien procent van de voedselbonnen wordt in Walmart gebruikt. Dus Walmart profiteert twee keer van de regering. *Ik ben net zo boos als jullie*. Want het management van Walmart heeft bijna 300 miljoen aan prestatielonen binnengehaald in de afgelopen zes jaar. Dat moet ophouden. We moeten het minimumloon verhogen. We moeten *de hebzucht van bedrijven* verminderen door bonussen te reguleren. We moeten de weegschaal in balans brengen [cursivering YB].¹²⁶

Hier komt Dunbar een stuk populistischer uit de hoek dan in haar standpunt over de politiek. Waar ze bij haar speech over de corrupte politiek nog onalledaagse woorden bezigde, is haar woordkeuze voor deze potentiële stemmers een stuk eenvoudiger. Ook de tegenstelling tussen het gewone volk en de elite, gepersonifieerd door Walmart als synoniem voor het bedrijfsleven, komt aan de orde. Daarbij plaatst Dunbar zich niet in het volk dat ze toespreek, maar wel dichtbij: ‘ik ben net zo boos als jullie’.

Ook Frank Underwood heeft in *House of cards* met America Works echter een progressieve agenda te verkopen. Door geld uit het rampenfonds aan te wenden voor een pilotproject in Washington, waarmee hij tienduizenden banen schept, haalt hij zich bewust de woede van de volksvertegenwoordiging op de hals. Wanneer de bevolking de vruchten ervan plukt, zo redeneert Underwood, kan het Congres niet lang meer dwarsliggen.¹²⁷ De volkswil zoals Underwood die veronderstelt, staat voor hem dus boven de wil van het Congres. Underwood krijgt op campagnetour

¹²³ ‘Aflevering 2’, *Blue eyes*, 13 november 2015.

¹²⁴ ‘...tot stof zult gij wederkeren’, *Blue eyes*, 20 november 2015.

¹²⁵ ‘Overlevers’, *De deal*, 15 maart 2014.

¹²⁶ ‘Hoofdstuk 34’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹²⁷ ‘Hoofdstuk 31’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

gelijk van het verzamelde deel van de bevolking. Hij zweept het verzamelde publiek op om hun woede over de hoge werkloosheid op het Congres te projecteren door het ‘nothing’ te laten scanderen wanneer hij vraagt wat het Congres deed om volledige werkgelegenheid te genereren.¹²⁸ Op die manier creëert Underwood een tweedeling, met het volk en hem enerzijds en het Congres anderzijds.

De toespraak die in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk al aan bod kwam, bevat daarnaast een tot nu toe nog niet specifiek behandeld kenmerk van populistische politiek: de formulering van simpele oplossingen voor maatschappelijke problemen.¹²⁹

De American Dream is tekortgeschoten. (...) Tien miljoen mensen krijgen niet eens een baan, ook al willen ze dat graag. We zijn lam gelegd door de sociale zekerheid, ziekenfondsen, subsidies en uitkeringen. (...) Het probleem is dat wij je de middelen niet hebben gegeven. We kunnen je alleen dienen als we je de middelen geven om jezelf te dienen. Dat is precies wat ik wil doen. Geen aalmoezen. Banen. Echte, betaalde banen. In de komende weken zullen de Democraten America Works introduceren. Het doel ervan is simpel: tien miljoen werkloze Amerikanen banen bezorgen.¹³⁰

Niet alleen de eenvoudige oplossing van het werkloosheidsprobleem – schrap vijfhonderd miljard aan uitgaven voor sociale zekerheid en ziekenfondsen (‘je hebt nergens recht op’) en creëer daarmee banen in de publieke sector – is echter populistisch in dit fragment.¹³¹ Ook de presentatie als sterke leider die dat soort moeilijke beslissingen durft te nemen wordt in de literatuur genoemd als kenmerk van populisme.¹³² Op dat leiderschap beroept Underwood zich bijvoorbeeld ook wanneer zijn bespreking met de Russische president – in de serie heet hij Petrov (Lars Mikkelsen), maar de gelijkenis met Poetin is evident¹³³ – op niets uitdraait en hij de afsluitende persconferentie, anders dan gepland, zonder zijn Russische ambtgenoot geeft.¹³⁴

Redeneringen die als populistisch kunnen worden aangemerkt komen op het gebied van economie verder nog voor bij Birgitte Nyborg en Svend Åge Saltum in *Borgen* wanneer de varkenshouderij besproken wordt.¹³⁵ Over ‘leugens van de media’ wordt door Janina Hansson van de Vrijheidspartij gesproken in *Blue eyes*; Vrijheidspartijleider Peter Westman stelt in diezelfde serie: ‘mijn kiezers kijken niet naar politiek correcte media’.¹³⁶

¹²⁸ ‘Hoofdstuk 35’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹²⁹ Margaret Canovan, ‘Trust the people!’, 6.

¹³⁰ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹³¹ ‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹³² Paul Taggart, *Populism*, 100-103.

¹³³ Julien Althuisius, ‘House of Cards-recap S03E03: Maar Troels, wat doe je nou?’, *De Volkskrant* 1 maart 2015, <http://www.volkskrant.nl/media/house-of-cards-recap-s03e03-maar-troels-wat-doe-je-nou~a3875877/> (geraadpleegd op 26 juli 2016).

¹³⁴ ‘Hoofdstuk 29’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹³⁵ ‘De één z’n dood...’, *Borgen* 3, 24 februari 2014.

¹³⁶ ‘...tot stof zult gij wederkeren’, *Blue eyes*, 20 november 2015; ‘Verkiezingsdag’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

4.4 Balans: populisme als argumentatielijn

Tabel 4: Populistische argumentaties van politici.

Beroep op → Politicus ↓	Tweedeling	Nabijheid tot het volk	Crisis	Volkswil	Complot	Waarheid	Leiderschap	Simpele oplossingen	Totaal
Frank Underwood	+	+		+	+	+	+	+	7
André Wouters	+	+	+		+	+			5
Annika Nilsson	+	+	+	+					4
Birgitte Nyborg	+			+	+				3
Britse koning	+		+	+					3
Olle Nordlöf	+	+	+						3
Francis Urquhart	+	+	+						3
Heather Dunbar	+	+							2
Benedikte Nedergaard		+							1
Janina Hansson					+				1
Lars Hesselboe				+					1
Peter Westman	+								1
Svend Åge Saltum						+			1
Totaal	9	7	5	5	4	3	1	1	

In dit hoofdstuk is onderzocht hoe de ‘dunne’ ideologie van populisme in de series naar voren komt. Er is vastgesteld dat daarvoor niet alleen de inhoud, maar vooral de onderbouwing van die inhoud maatgevend is. Dertien politici zijn in het hoofdstuk op basis daarvan als in meer of mindere mate populistisch geïdentificeerd (zie tabel 4). Daarbij is een tweedeling in de samenleving door hen het meest gebruikt om hun standpunt mee te onderbouwen: acht van de politici deden dit minimaal één keer. Ook het door middel van woordkeuze en zinsbouw uitdrukken van nabijheid tot het volk, versterking van een gevoel van crisis en het verheffen van de volkswil tot hoogste maatstaf kwamen geregeld voor. Complottheorieën, een gevoel van crisis, een waarheidsclaim, leiderschap en simpele oplossingen kwamen bij minder dan een derde van de politici voor. Nu na de uiterlijke stijl ook de inhoudelijke stijl van potentiële populistten in de zes series in kaart is gebracht, zullen in het volgende hoofdstuk de referenties aan ‘het volk’ die in de bekeken series gemaakt worden in kaart gebracht worden.

5 Het volk: een populistische categorie?

Populisme, van het Latijnse woord ‘populus’ (volk), stelt het volk als categorie centraal.¹³⁷ Taggart definieert de verhouding tussen populisme en het volk aan de hand van de term *heartland*.¹³⁸ Daarmee bedoelt hij een geïdealiseerde versie van een bepaald geografisch gebied wat betreft omgeving, bewoners en waarden dat doorgaans in een geromantiseerd verleden gevonden wordt. In het vorige hoofdstuk werd al duidelijk dat een tweedeling van de samenleving, doorgaans in een scheiding tussen ‘het volk’ en ‘de rest’, door acht politici wordt gehanteerd als onderbouwing voor hun standpunt. In dit hoofdstuk zullen referenties aan dat volk door de politieke actoren in de series centraal staan.

Gemiddeld werd in bijna de helft van de aflevering op enige wijze gerefereerd aan ‘het volk’, dat voor dit onderzoek breed werd opgevat als de inwoners van een land. Twaalf keer kwam die referentie vanuit de oppositiepartijen, acht keer vanuit de regering en drie keer vanuit de Britse vorst, die zowel onderdeel van de regering als van de oppositie is. De onderwerpen waarbij het volk werd aangehaald zijn zeer uiteenlopend en weerspiegelen het palet aan onderwerpen dat in de series behandeld is. Veruit het grootste deel van de uitspraken ging over de politiek, maar ook immigratie, het milieu, de samenleving, de economie en internationale relaties kwamen aan bod. Dertien keer betrof het een in het openbaar gedane uitspraak, tien keer bleef de referentie achter de schermen.

5.1 Minachting en verheffing: het volk achter de schermen

Wat opvalt bij de uitspraken over het volk die achter gesloten deuren gedaan zijn, is dat ongeveer de helft van de uitspraken getuigt van weinig vertrouwen in het volk. De spindoctor van de Veiligheidspartij in *Blue eyes*, Johan Juhlin, wil bijvoorbeeld de moord op Annika Nilsson bij immigranten in de schoenen schuiven: ‘Het geeft niet als het toch niet zo’n gelukszoeker was. Wat we vandaag zeggen, zijn ze over een maand weer vergeten [cursivering YB]’.¹³⁹ Ook Michaël de Jonge uit *De fractie* – ‘vraag het de gemiddelde Nederlander, ze weten niet eens wat het is’¹⁴⁰ – blijkt geen hoge pet op te hebben van het volk, evenals *House of cards*-president Frank Underwood. Transparantie over de beslissing die hij met Petrov neemt, acht hij niet nodig, terwijl hij in gesprek met de Democratische partijtop klaagt over de ‘gijzeling door de publieke opinie’ waar de partijtop wat hem betreft onder lijdt.¹⁴¹

¹³⁷ Margaret Canovan, ‘Trust the people!’, 2.

¹³⁸ Paul Taggart, *Populism*, 91.

¹³⁹ ‘Aflevering 2’, *Blue eyes*, 13 november 2015.

¹⁴⁰ ‘#wecareforcar’, *De fractie* 1, 9 maart 2015.

¹⁴¹ ‘Hoofdstuk 27’, *House of cards* 3, 27 februari 2015; ‘Hoofdstuk 29’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

Underwoods Britse voorganger Francis Urquhart daarentegen spreekt achter de schermen juist opvallend positief over het oordeelsvermogen van de Britse inwoners. Wanneer zijn krachtmeting met de koning publiek wordt, vertrouwt hij het slechts één arbiter toe om een oordeel te vellen: ‘het Britse volk’.¹⁴² Ook de koning denkt echter de Britten achter zich te hebben. Met termen als ‘men’, ‘iedereen’, ‘het volk’ en ‘het land’ stelt hij de samenleving voor als een monolithisch, anti-Urquhartiaans blok.¹⁴³ Tot slot spreekt ook Olle Nordlöf van de Veiligheidspartij in *Blue eyes* buiten het zicht van het publiek over het volk: in een gesprek met Annika Nilssons dochter stelt hij dat Nilsson vermoord is omdat zij ‘van Zweden en van de Zweden’ hield, enkel omdat ze ‘zich niet meer [herkende] in dit land’.¹⁴⁴ Deze uitspraak omvat alle elementen van het populistische *heartland* dat Taggart beschrijft: een geografisch, een historisch en een nationalistisch element, die samen een ideale eenheid vormen.

5.2 Het volk en plein public

Ook de Britse koning in *House of cards* refereert aan een *heartland*: hij spreekt tijdens zijn televisietoespraak over ‘mijn land’, waarvan hij houdt, maar ‘vrees[t] voor de toekomst ervan’ vanwege vele vormen van vervuiling.¹⁴⁵ Dit impliceert dat er, in een recent verleden, een onvervuild land zou zijn geweest – een geïdealiseerd, puur *heartland* in populistische zin dus. Hij is daarmee de enige politieke figuur die in de series openlijk een ideaal verleden impliceert. Canovans opvatting over de relatie tussen het volk en populistten gaat niet per se uit van een dergelijk puur verleden waarnaar terugverwezen wordt en biedt daarmee aanknopingspunten om de overige openbare referenties aan het volk al dan niet als populistisch te classificeren.¹⁴⁶ Frank Underwood verwijst in zijn speeches naar ‘our nation’, waarmee hij zichzelf binnen de één en ondeelbare groep plaatst.¹⁴⁷ Ook Heather Dunbar impliceert in *House of cards* een zekere eenheid binnen de Verenigde Staten, wanneer zij stelt dat ‘dit land een president [verdient] die zich in deze en vele andere rechtbanken aan die idealen gewijd heeft’.¹⁴⁸

Een fractie minder monolithisch maar nog steeds veelal populistisch stellen Birgitte Nyborg in *Borgen* en Peter Westman in *Blue eyes* de bevolking voor. Wanneer Nyborg de handelswijze van de politiek bekritiseert, spreekt zij weliswaar één keer in enkelvoud over ‘het volk’ dat niet gehoord wordt, maar vaker gebruikt zij een meervoudsvorm. Zo vinden ‘veel mensen’ geen gehoor bij de

¹⁴² ‘To play the king (2)’, *House of cards* 2, 11 februari 1996.

¹⁴³ ‘To play the king (1)’, *House of cards* 2, 4 februari 1996; ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

¹⁴⁴ ‘...tot stof zult gij wederkeren’, *Blue eyes*, 20 november 2015.

¹⁴⁵ ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

¹⁴⁶ Canovan, ‘Trust the people!’, 4-5.

¹⁴⁷ ‘Hoofdstuk 27’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

¹⁴⁸ ‘Hoofdstuk 30’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

politiek, staan ‘de consumenten’ tegenover de producenten – let in dit citaat, waarin ze verder de regering en de producenten op één lijn zet, op de tweedeling in de Deense bevolking die zij benoemt – en worden wetten over ‘ons’ hoofd en dat van ‘de Denen’ aangenomen.¹⁴⁹ Westman zegt het jammer te vinden dat de politieke partijen ‘*een groot deel van het Zweedse volk* de rug toekeren [cursivering YB]’.¹⁵⁰ Hij spreekt niet, zoals bij een stereotypische populist te verwachten zou zijn, over ‘het Zweedse volk’ dat de rug toegekeerd wordt, maar over slechts *een groot deel ervan*. Eenzelfde soort formulering is terug te vinden bij oppositieleider John Stroud (Leonard Preston) in de BBC-versie van *House of cards*: tijdens het vragenuurtje met het kabinet vraagt hij Urquhart of hij zich realiseert ‘dat *een grote meerderheid* van de bevolking, van de koning zelf tot de dakloze bedelaars, genoeg van hem hebben [sic] en zijn beleid [cursivering YB]’.¹⁵¹

Tot slot zijn ook in *De deal* twee verwijzingen naar de bevolking terug te vinden. De eerste komt van André Wouters, die zich in een interview hardop afvraagt of ‘*de mensen* de toekomst van hun kinderen in handen willen leggen van een struisvogel [cursivering YB]’.¹⁵² Met die struisvogel doelt Wouters op premier Robben, die op zijn beurt meldt dat hij er alle vertrouwen in heeft dat ‘de kiezer’ de opmars van Wouters zal stuiten.¹⁵³ Het verschil tussen deze twee referenties aan het volk is duidelijk: Robben beperkt zich tot degenen die hun actieve stemrecht uitoefenen, terwijl Wouters zijn groep niet nader definieert dan de mensen.

5.3 Balans: het land, het volk en het electoraat

Uit dit hoofdstuk is gebleken dat enkele politici achter de schermen duidelijk laten blijken dat zij het volk niet hoog hebben zitten. In de bekeken series is echter geen politicus te ontdekken die in het openbaar zijn minachting laat blijken wanneer hij over het volk spreekt. Verwijzingen naar de inwoners van een land komen voor in allerlei soorten en maten, van ‘het volk’ tot ‘de kiezer’ en van ‘een groot deel van de Denen’ tot ‘iedereen’. Welke van deze verwijzingen populistisch zijn, is vast te stellen door te kijken naar twee zaken: het *heartland* en de nuancering. Hoe sterker de geïdealiseerde vervlogen samenleving aanwezig is in het citaat en hoe kleiner de nuance, hoe populistischer de uitspraak is geclassificeerd.

Uit de bestudering van de 23 citaten waarin op één of andere manier werd gerefereerd aan het volk blijkt dat enkel *De deal*-premier Robben naar het volk verwijst zonder dat die verwijzing populistisch opgevat kan worden. Van de overige verwijzingen zijn er weliswaar verschillende

¹⁴⁹ ‘Denemarken is mijn geboorteland’, *Borgen* 3, 3 februari 2014; ‘Op wetten bouwt men het land’, *Borgen* 3, 10 februari 2014; ‘De één z’n dood...’, *Borgen* 3, 24 februari 2014.

¹⁵⁰ ‘Het kielzog’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

¹⁵¹ ‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

¹⁵² ‘Politieke moord’, *De deal*, 8 maart 2014.

¹⁵³ ‘Politieke moord’, *De deal*, 8 maart 2014.

schakeringen aan te brengen, maar het is duidelijk geworden dat in de series verwijzingen naar de bevolking met populistische standpunten en redeneringen geassocieerd worden.

6 Conclusie

Aansluitend bij recent onderzoek op het snijvlak van mediawetenschappen en andere studierichtingen, waaronder de geschiedenis, stond in deze scriptie de vraag centraal hoe de representatie van populisme in zes seizoenen van evenzovele politieke televisieseries die vanaf 1991 in Nederland zijn uitgezonden zich verhoudt tot de publiek-wetenschappelijke opvatting van populisme. Op basis van wetenschappelijke literatuur over populisme is een analyseschema opgesteld aan de hand waarvan de politici, de politieke partijen, de standpunten en hun argumentaties in de televisieseries kaart zijn gebracht. In kranten die rond de verschijningsdatum van de behandelde series zijn verschenen is gezocht naar omschrijvingen van de politiek die in de series bedreven wordt. In de wetenschappelijke literatuur is gekeken naar de kenmerken van populisme.

Deze drie deelonderzoeken leveren een interessant beeld op. Slechts één van de fictieve politieke partijen wordt in de Nederlandse kranten expliciet populistisch genoemd: de Vrijheidspartij van André Wouters in *De deal*. De populistische elementen uit de literatuur die bij de Vrijheidspartij aangetroffen werden, rechtvaardigden die classificatie: Wouters onderscheidde zich niet alleen qua kledingstijl – casual overhemd met het bovenste knoopje los versus pak en stropdas – van zijn voornaamste politieke vijand, premier Paul Robben maar bleek ook met zijn mening over de werking van de politiek lijnrecht tegenover hem te staan. Waar Robben de nadruk legde op vertrouwen in de verkiezingsuitslag, legde Wouters dat vertrouwen dicht bij de kiezers, namelijk bij de mening van het volk.

Ook het immigratiestandpunt van de Vrijheidspartij sluit aan bij de ‘dunne’ populistische ideologie. De kernconcepten van het populisme zijn in de literatuur vastgesteld op het volk, de elite en de volkswil; de immigratiekwesie valt daar op zichzelf buiten. Op basis van de redenering kan het standpunt echter wel degelijk als populistisch worden beschouwd: in zijn onderbouwing refereert Wouters aan een tweedeling in de maatschappij, aan een crisissituatie en aan een complottheorie tegen het vrije westen. Daarbij presenteert hij zichzelf als bringer van de Waarheid en straalt hij door het gebruik van korte zinnen nabijheid tot het volk uit. Bovendien blijkt hij in de serie stevig aan het roer van zijn partij te staan.

Wouters’ Vrijheidspartij is echter niet de enige die populistisch genoemd kan worden. Qua kledingstijl staan Frank Underwood (*House of cards* VS) en de Veiligheidspartij (*Blue eyes*) op campagne dicht bij het volk dan Wouters, terwijl een afkeer van de werking van de huidige politiek bij fictieve partijen aan alle kanten van het spectrum te vinden is. Ook de roep om meer of directere democratie, al dan niet in combinatie met een sterk hiërarchische partij, is niet alleen uit Wouters’ mond te horen. Op basis van één of meer kenmerken van populisme zou de lijst met populistten aangevuld kunnen worden met personages uit de Britse *House of cards*-serie (de koning en Urquhart), *Borgen* (Nyborg,

Nedergaard, Saltum), de Amerikaanse variant van *House of cards* (Underwood en Dunbar) en *Blue eyes* (Nilsson, Nordlöf, Westman en Juhlin).

Vrijwel alle kenmerken die in de populisme-literatuur aan bod komen, zijn ook in de series tot uitdrukking gekomen. Het kernconcept van een fundamentele scheiding in de samenleving tussen de puren en de gecorrumpeerden werd veelvuldig gethematiseerd. Daarbij valt op dat populistische standpunten voor het grootste deel bij hiërarchisch georganiseerde partijen te vinden zijn. De stelling dat elementen van populisme zowel bij progressief/links (de Britse koning in *House of cards* is hiervan het sterkste voorbeeld) als bij conservatief/rechts (met name in de Veiligheidspartij in *Blue eyes*) en zowel binnen (Underwood in *House of cards*) als buiten (o.a. Wouters in *De deal*) de regering kan bestaan, wordt door de series ondersteund: aan beide zijden van het spectrum was sprake van populistische elementen. Binnen de omvang van dit onderzoek is geen grote discrepantie ontdekt tussen de representatie van populisme in politieke tv-series en de wetenschappelijke opvattingen over populisme; populistische elementen gaan in de serie steeds hand in hand met andere populistische elementen.

Daarentegen is er wel een duidelijke discrepantie aanwezig tussen de representatie van populisme in series en de publieke opinie over populisme, in dit onderzoek voorgesteld door de kranten. Wat maakt dat de Nederlandse pers Wouters wel, maar andere politici, die in sommige gevallen zelfs meer of duidelijkere populistische trekken vertonen, niet als populistisch betitelen? Verder onderzoek op dit gebied zou zich op de beantwoording van die vraag kunnen richten. Mogelijk speelt de factor herkenning daarbij een rol: van Wilders' PVV is men het gewend dat die populistisch genoemd wordt en Wouters lijkt in veel opzichten, zoals in de kranten ook wordt uiteengezet, op Wilders. Het is goed mogelijk dat de in Nederland bekende vorm van populisme zo afwijkt van de Amerikaanse, dat een Amerikaanse variant van populisme niet herkend wordt. Een andere mogelijkheid is dat de overlap tussen vormen van 'nieuwe politiek' en 'populistische politiek' te groot is om dat onderscheid effectief te kunnen maken. Een eenvoudigere kledingstijl en een groter gewicht van de volkswil zijn immers niet exclusief voor populistten: Nyborgs naam en Nyborgs partij beloven een nieuwe politiek die gebaseerd is op het doorbreken van de machtswellust in de politiek.

Een tweede mogelijke onderzoeksrichting is een uitbreiding van het bronnencorpus; populisme en politiek worden niet alleen in politieke televisieseries gerepresenteerd, maar komen ook voor in boeken, films en theaterproducties. Een breder sleepnet zou het mogelijk maken om ook ontwikkelingen door de tijd heen in kaart te brengen, wat in deze scriptie niet mogelijk was aangezien de series zich vooral in de afgelopen drie jaar concentreren.

Het antwoord op de vraag die ten grondslag ligt aan het onderzoek – schept de werkelijkheid de fictie of schept de fictie de werkelijkheid? – ligt waarschijnlijk ergens in het midden. Fictie is daarom een relevant thema om te blijven onderzoeken. Zoals een populist niet om het volk heen kan, kan wie de publieke opinie wil doorgronden niet om fictie heen.

Bibliografie

Bronnen

Televisieseries

‘To play the king (1)’, *House of cards* 2 (KRO [BBC]), 4 februari 1996.

‘To play the king (2)’, *House of cards* 2, 11 februari 1996.

‘To play the king (3)’, *House of cards* 2, 18 februari 1996.

‘To play the king (4)’, *House of cards* 2, 25 februari 1996.

‘Denemarken is mijn geboorteland’, *Borgen* 3 (VARA [DR1]), 3 februari 2014.

‘Op wetten bouwt men het land’, *Borgen* 3, 10 februari 2014.

‘De juiste tint bruin’, *Borgen* 3, 17 februari 2014.

‘De één z'n dood...’, *Borgen* 3, 24 februari 2014.

‘Gij zult geen overspel plegen’, *Borgen* 3, 3 maart 2014.

‘Zonen van het verleden’, *Borgen* 3, 10 maart 2014.

‘De val’, *Borgen* 3, 17 maart 2014.

‘Niets zo veranderlijk als de mens’, *Borgen* 3, 24 maart 2014.

‘Verstand en gevoel’, *Borgen* 3, 31 maart 2014.

‘Verkiezingen’, *Borgen* 3, 7 april 2014.

‘Politieke moord’, *De deal* (VARA), 8 maart 2014.

‘Overlevers’, *De deal*, 15 maart 2014.

‘De ontmaskering’, *De deal*, 22 maart 2014.

‘#gasbellen’, *De fractie* 1 (VPRO), 12 januari 2015.

‘#jaloezietax’, *De fractie* 1, 19 januari 2015.

‘#bemoeizorg’, *De fractie* 1, 26 januari 2015.

‘#citosores’, *De fractie* 1, 2 februari 2015.

‘#blijfvanmijnncam’, *De fractie* 1, 9 februari 2015.

‘#mijnvillajouwvilla’, *De fractie* 1, 16 februari 2015.

‘#caribasiel’, *De fractie* 1, 23 februari 2015.

‘#blowjobs’, *De fractie* 1, 2 maart 2015.

‘#wecareforcar’, *De fractie* 1, 9 maart 2015.

‘#goednieuwsisgeennieuws’, *De fractie* 1, 16 maart 2015.

‘Hoofdstuk 27’, *House of cards* 3 (Netflix), 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 28’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 29’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 30’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 31’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 32’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 33’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 34’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 35’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 36’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 37’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 38’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Hoofdstuk 39’, *House of cards* 3, 27 februari 2015.

‘Het feest kan beginnen’, *Blue eyes* (FOX [SVT1]), 6 november 2015.

Zonder titel, *Blue eyes*, 13 november 2015.

‘...tot stof zult gij wederkeren’, *Blue eyes*, 20 november 2015.

‘Trekvogels’, *Blue eyes*, 27 november 2015.

‘En doe ze thuis de groeten’, *Blue eyes*, 4 december 2015.

‘De leugens van mijn ouders’, *Blue eyes*, 4 december 2015.

‘Aardbeving’, *Blue eyes*, 11 december 2015.

‘De boeggolf’, *Blue eyes*, 11 december 2015.

‘Het kielzog’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

‘Verkiezingsdag’, *Blue eyes*, 18 december 2015.

Overige bronnen

‘Elke scène ademt seks in Franse House of Cards’, *De Volkskrant* 4 mei 2016.

‘Geweld genoeg in deze Zweedse politieke serie’, *NRC Next* 29 oktober 2015.

‘Hoe ‘De fractie’ wordt ingehaald door de werkelijkheid (of andersom)’, *HP/De Tijd* 13 januari 2015.

‘House of cards’, *Internet movie database*, <http://www.imdb.com/title/tt1856010/> (geraadpleegd op 12 juni 2016).

‘Is de Overijsselse politiek geïnspireerd door ‘House of Cards’?’, *RTV Oost* 8 mei 2015, <http://www.rtvooost.nl/nieuws/default.aspx?nid=217252> (geraadpleegd op 12 juni 2016).

‘Tijgerin’, *De Telegraaf* 21 november 2015.

‘Tussen feit en fictie’, *De Telegraaf* 8 maart 2014.

- Althuisius, Julien, 'House of Cards-recap S03E03: Maar 'Troels, wat doe je nou?', *De Volkskrant* 1 maart 2015, <http://www.volkskrant.nl/media/house-of-cards-recap-s03e03-maar-troels-wat-doe-je-nou~a3875877/> (geraadpleegd op 26 juli 2016).
- Boogaard, Geerten, 'Imiteren politici de politiek uit series waar ze thuis van genieten?', *De Volkskrant* 13 november 2013, <http://www.volkskrant.nl/binnenland/-imiteren-politici-de-politiek-uit-series-waar-ze-thuis-van-genieten~a3541281/> (geraadpleegd op 12 juni 2016).
- Catlin, Roger, 'Francis J. Underwood's presidential portrait goes on view at the Smithsonian', *Smithsonian.com* 24 februari 2016, <http://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/frank-underwoods-presidential-portrait-goes-view-national-portrait-gallery-180958212/?no-ist> (geraadpleegd op 12 juni 2016).
- Dahrendorf, Ralf, 'Acht Anmerkungen zum Populismus', *Transit* 25 (2003).
- Gani, Aisha, 'Blue Eyes – the terrifying TV show that tracks the rise of the far-right in Europe', *The Guardian* 24 maart 2016.
- Goldberg, Lesley, 'House of Cards' renewed for fifth season, showrunner Beau Willimon exits', *The Hollywood reporter* 28 januari 2016, <http://www.hollywoodreporter.com/live-feed/house-cards-renewed-fifth-season-860223> (geraadpleegd op 12 juni 2016).
- Groot woordenboek van de Nederlandse taal* (14^e editie, Utrecht, 2005).
- Internet movie database*, <http://www.imdb.com>.
- Knols, Karolien, 'Achter de schermen bij de fractie', *De Volkskrant* 12 januari 2015.
- Lagas, Teun, 'De deal' is zeker spannend, maar lang geen 'Borgen', *Trouw* 8 maart 2014.
- Loofbourow, Lili, 'How the reality of Trump's America outpaced House of Cards', *The Guardian* 16 maart 2016.
- Os, Pieter van, 'De Nederlandse Borgen, maar dan over de PVV', *Nrc.next* 7 maart 2014.
- Os, Pieter van, 'Wat als Wilders een moordenaar is?', *NRC Handelsblad* 6 maart 2014.
- Pekelder, Willem, 'De deal': spannend als een wasmiddelreclame', *Trouw* 17 maart 2014.
- Sjouwerman, Petra, 'Nieuw seizoen is lachwekkend provinciaals', *Trouw* 18 januari 2013.
- Tielbeke, Jaap, 'Deze series laten zien hoe onze visie op de politiek veranderd is', *De Correspondent* 12 mei 2014, <https://decorrespondent.nl/1125/Deze-series-laten-zien-hoe-onze-visie-op-de-politiek-veranderd-is/53835494625-d9e35d99> (geraadpleegd op 22 mei 2016).
- Wiercx, Ronneke, 'Politiek staartje', *De Telegraaf* 6 november 2015.
- Wijnen, Harry van, 'Windsor', *NRC Handelsblad* 12 februari 1996.

Literatuur

- Aalberts, Chris, *Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en popularisering van politiek* (Nijmegen, 2006).
- Barber, Sarah en Corinna M. Peniston-Bird (red.), *History beyond the text. A student's guide to approaching alternative sources*, Routledge guides to using historical sources (Londen, 2009)
- Barr, Robert R., 'Populists, outsiders and anti-establishment politics', *Party politics* 15 (2009) 1, 29-48.

- Betz, Hans-Georg en Carol Johnson, 'Against the current – stemming the tide: the nostalgic ideology of the contemporary radical populist right', *Journal of political ideologies* 9 (2004) 3, 311-327.
- Bobba, Giuliano en Duncan McDonnell, 'Different types of right-wing populist discourse in government and opposition: the case of Italy', *South European Society and Politics*, 21 (2016) 3, 281-299.
- Brügger, Niels en Søren Kolstrup (red.), *Media history. Theories, methods, analysis* (Aarhus, 2002)
- Canovan, Margaret, 'Trust the people! Populism and the two faces of democracy', *Political Studies* 47 (1999) 1, 2-16.
- Canovan, Margaret, *Populism* (New York, 1981).
- Carpenter, Charli, 'Rethinking the political / -science- / fiction nexus: global policy making and the campaign to stop killer robots', *Perspectives on politics* 14 (2016) 1, 53-69.
- Collier, David, Fernando Daniel Hidalgo en Andra Olivia Maciuceanu, 'Essentially contested concepts. Debates and applications', *Journal of Political Ideologies* 11 (2006) 3, 211-246.
- Drezner, Daniel W., *Theory of international politics and zombies* (Princeton, 2011).
- Fetzer, Joel S., 'Public opinion and populism' in: Marc R. Rosenblum en Daniel J. Tichenor (red.), *Oxford handbook of the politics of international migration* (Oxford, 2012), 301-313.
- Fielding, Steven, *A state of play. British politics on screen, stage and page, from Anthony Trollope to The thick of it* (Londen, 2014).
- Freedon, Michael, 'Is nationalism a distinct ideology?', *Political studies* 46 (1998) 4, 748-765.
- Freedon, Michael, *Ideologies and political theory. A conceptual approach* (Oxford, 1996).
- Healy, Gene, *The cult of the presidency. America's dangerous devotion to executive power* (Washington, 2008).
- Huntington, Samuel P., 'The clash of civilizations?', *Foreign affairs* 72 (1993) 3, 22-49.
- Ionescu, Ghita en Ernest Gellner (red.), *Populism. Its meanings and national characteristics* (Londen, 1969).
- Jagers, Jan en Stefaan Walgrave, 'Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium', *European journal of political research* 46 (2007), 319-345.
- Devin Joshi en Roni Kay O'Dell, 'Global governance and development ideology. The United Nations and the World Bank on the left-right spectrum', *Global governance* 19 (2013), 249-275
- Journal of political ideologies* 9 (2004) 3.
- Klobas, Mark, 'Recensie van Steven Fielding, A state of play. British politics on screen, stage and page, from Anthony Trollope to The thick of it (Londen, 2014)', *Political Studies review* 13 (2015) 4, 607-608.
- Knight, Alan, 'Populism and neo-populism in Latin America, especially Mexico', *Journal of Latin American studies* 3 (1998) 2, 223-248.
- Lazarsfeld, Paul F. en Bernard R. Berelson, *The effects of mass communication* (New York, 1960).
- Leeuw, Sonja de, '“Tot het hart des volks.” Oranje in speelfilm en televisiedrama', *Tijdschrift voor mediageschiedenis* 1 (1998) 2, 113-126.
- Leeuw, Sonja de, 'National identity and the Dutch monarchy in historical fiction. Revisioning “The family on the throne”, in: Niels Brügger en Søren Kolstrup (red.), *Media history. Theories, methods, analysis* (Aarhus, 2002), 175-193.

- Livingston, Dennis, 'Science fiction models of future world order systems', *International organization* 25 (1971) 2, 254-270.
- Lucardie, Paul en Gerrit Voerman, *Populisten in de polder* (Amsterdam, 2012).
- McCombs, Maxwell, 'Agenda setting function of mass media', *Public relations review* 3 (1977) 4, 89-95.
- Moffitt, Benjamin en Simon Tormey, 'Rethinking populism: politics, mediatization and political style', *Political studies* 62 (2014), 381-397.
- Moïsi, Dominique, *La géopolitique des séries, ou le triomphe de la peur* (Parijs, 2016).
- Mudde, Cas en Cristóbal Rovira Kaltwasser, 'Populism' in: Michael Freeden en Marc Stears (red.), *The Oxford handbook of political ideologies* (Oxford, 2013).
- Mudde, Cas, 'The populist Zeitgeist', *Government and opposition* 39 (2004) 4, 542-563.
- Muzan, Barry, 'America in Space: The International Relations of Star Trek and Battlestar Galactica', *Millennium* 39 (2010) 1, 175-180, geciteerd in: Charli Carpenter, 'Rethinking the political / -science- / fiction nexus: global policy making and the campaign to stop killer robots', *Perspectives on politics* 14 (2016) 1, 53-69, 55.
- Nerone, John, 'Introduction. Mapping the field of media history', in: Angharad N. Valdivia (red.), *Media history and the foundations of Media Studies*, The international encyclopedia of Media Studies 1 (Malden, 2014).
- Neuman, W. Russell en Lauren Guggenheim, 'The evolution of media effects theory: a six-stage model of cumulative research', *Communication theory* 21 (2011) 2, 169-196.
- Neve, Brian, *Film and politics in America. A social tradition* (Londen, 1992).
- Richards, Jeffrey, 'Film and television: the moving image', in: Sarah Barber en Corinna M. Peniston-Bird (red.), *History beyond the text. A student's guide to approaching alternative sources*, Routledge guides to using historical sources (Londen, 2009), 72-88.
- Rollins, Peter C. en John E. O'Connor (red.), *Hollywood's White House. The American presidency in film and history* (Lexington, 2003).
- Rooduijn, Matthijs, Sarah L. de Lange en Wouter van der Brug, 'A populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe', *Party politics* 20 (2014) 4, 563-575, alhier 564.
- Rosenblum, Marc R. en Daniel J. Tichenor (red.), *Oxford handbook of the politics of international migration* (Oxford, 2012).
- Ruben, David-Hillel, 'W.B. Gallie and Essentially Contested Concepts', *Philosophical papers* 39 (2010) 2, 257-270.
- Smith, Jeff, *The presidents we imagine* (Madison, 2009).
- Taggart, Paul, 'Populism and representative politics in contemporary Europe', *Journal of political ideologies* 9 (2004) 3, 269-288.
- Taggart, Paul, *Populism* (Buckingham, 2000).
- Velde, Henk te, 'Recensie van Paul Lucardie en Gerrit Voerman, Populisten in de polder (Amsterdam, 2012)', *BMGN – Low countries historical review* 128 (2013) 3.
- Velde, Henk te, *Van regentenmentaliteit tot populisme* (Amsterdam, 2010).
- Vossen, Koen, 'Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?', *Res publica* 51 (2009) 4, 437-465.

Vossen, Koen, 'Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis', *BMGN – Low Countries Historical Review* 127 (2012) 2, 28-54.

Weber, Cynthia, *International relations theory. A critical introduction* (Londen/New York, 2001).

Zoonen, Liesbet van, 'Audience reactions to Hollywood politics', *Media, culture and society* 29 (2007) 4, 531-547.

Zoonen, Liesbet van, *Enteratining the citizen. When politics and popular culture converge* (Oxford, 2005).

Bijlage: analyseschema

Metadata fragment
Serietitel
Volnummer seizoen
Volnummer aflevering
Afleveringstitel
Fragment
Korte beschrijving inhoud fragment
Setting
Openbaar ja/nee
Beschrijving setting
Persoon
Actor
Acteur
Geslacht
Kledingstijl
Achtergrondinformatie
Partij
Partijnaam
Politieke kleur
Partijfunctie regering/oppositie
Partijstructuur hiërarchisch/democratisch
Uitspraken
Thema
Standpunt
Retoriek
Citaat
Overig
Overige opvallendheden / vervolg citaat
Bijlage

